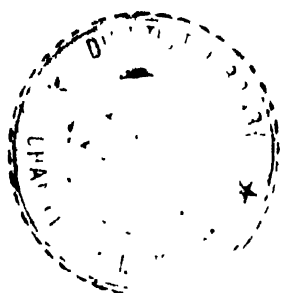

FIARATUI CHANCHIN

Lalzuia Colney

District Library,
Changthapui, Mizoram
Accession No. 11546
Date 24.4.03
Supplier L. ARRL
Rs. 25/-

FIARATUI CHANCHIN

Lalzuia Colney

Published by Fiaratui Committee, Farkawn,
Mizoram 2001

FIARATUI CHANCHIN

By

Lalzuia Colney

Published by

Fiaratui Committee, Farkawn

1st Edition - 2001

Copies - 1000

© Reserved

A man Rs. 25.00

Type Setting & Layout

at Lo-Press Computer Works

Zotlang, Aizawl

Printed at

Zorin Compugraphics

Gifted by
A CHHUNGA THU AWMTI
to the Mizoram Sahitya Akademi

Ziaktu Thuhma	Page	2
Thuhma	Page	4
Thuchah	Page	6
BUNG I	Mizoram luh hma Fiaratui (1300-1700 A.D.)	7
BUNG II	Mizoram Fiaratui	13
BUNG III	Khawiah nge Lamsial ?	21
BUNG IV	Fiaratui Politics lo chhuah dan	25
BUNG V	Fiaratui awmna dik tak chu	36
BUNG VI	Miten Fiaratui an hmuh dan	45
BUNG VII	Fiaratui zau zawk	50
BUNG VIII	Fiaratui miten hlaa an chawina	53
	Thu Lakna Hnarte	56

ZIAKTU THUHMA

Fiaratui Chanchin chhui tur hian Joint Committee (Farkawn Re-Union Aizawl, Farkawn Fiaratui Committee. Farkawn V/C) -in min ruat a. Fiaratui chanchin hi ka lo chhui ve tawh thin avangin hetia mawh min han phurhtir takah chuan phur takin ka bei nghal ta a. Fiaratui hi nep hle mah se, a hming hi Mizoram tan a nep lo tih ka hriat avangin Mizote tan a pawimawh reng dawnin ka ring a, chutiang lehkhahu hlu leh Zofate tan rotling tur buatsaih tur chuan tun hmaa ka lo chhui ang mai kha a lo ni ta lo va. Fiaratui chanchin chhuinaa ka hmanraw pawimawh tak a lungthu kim chu, a thawnthu (Tradition) nen a inmil em. Mizoram History nen a inrem em, Sorkar record (Document) nen a inzawm em tih te hi a ni. Hetiang hi a nih avangin ka rin ai daihin a lo harsa a, 'Pachuaual' an sawi ang deuhvin, kan sual tawh ta sa sa tlawm leh chu ka tum bik lo va, ka bei ve ta ngar ngar mai a ni. Chhiartuten in hriat reng ka duh chu, heta ka sawi loh ang zawnga chhuina pawh a awm tih ka hria; mahse ka tehna fung pathum nena a inmil Joh chuan a dik tawh lovah ka ngai a, hre mah ila ka telh duh lo a ni.

Kan thu leh hla thiamten Fiaratui hi an thu leh hla cheimawi nan a lo hmang tawh thin a, hla hrang hranga Fiaratui lanna hi hmun 30 laiah a awm. 'Jordan lui' tih lovah chuan hlaa chuang tam ber lui a ni hial awm e. Hetiang tak hi ni mah se, a awmna hmun leh rama mite lo chuan Fiaratui hi a hming chauh lo chu an ngaihtuah zui lem lo. A rem rem leh a awm awm pawng tawng hmehbel ngawt chu a tha lo vang a, rem lo mah se, awm lo mah se, a dik a nih miau chuan chu chu kan ngaihluin kan ngaisang zawk tur a ni ang.

Fiaratui hi a hming mai ni lo, a awmn a hmun chu a khaw chhehvel heng Khawbung te, Muallung te, Farkawn te.

Samthang te leh Vaphai te hian hmun danga mite ai chuan an ngaihtuah zawk. Thenkhat chuan an ngaihtuah dan zawng a felhlelh deuh avangin Fiaratui awmna hmun an tihmumal lohna kawng a awm ve tlat. Mi hlui pawh ni se, an hriatna hnar (source) a dik loh chuan an sawi chhawn zelnate pawh khan an hre fuh lo tlunchhuak parh thei a ni. Chuvangin, Fiaratui chungchanga thu dik chhuinaah hian a chhehvel khua kan sawi takte sawi dan hi kan tehfung Pathumte nen a inmil theih loh chuan kan ngai pawimawh vak thei lo va, tehfung pathum nen a inmil erawh chuan tu khaw sawi pawh ni se kan pawm thei thlap a ni. Entir nan, Vaphai lal Mitinlana leh Farkawn lal Rozikan Fiaratui an tih chu a thuhmun chiah avangin thu dikah pawm a hrehawm lo. Hei hi Mizoram Bawrsap J.Shakespear-a pawhin a hmuh dan leh British hun laia Surveyor (Hlangsam) leh Sipai-ho Map te nen pawh a inmil vek hawk a ni. Chuvangin, Maurawkela tui thawnthu hriat fuh loh vanga Fiaratui nena chawhpawlh vel hi Mizoram Fiaratui kan sawi nan a fuh ber lo vang.

Tin, he lehkhabu buatsaihnaah hian thu dik leh chiang kan duh em avangin mimal hming lam telte pawh ka nei nual a, chung mite chu chawimawi bik ka duh vang emaw, tihhming-chhiat duh vang emaw lam a ni lo va, thu dik puanchhuah duhna vang liau liau a nih avangin a hming putute pawh in rilru puitling tak leh dawhthei taka in lo chhiar ka duh a, Mizoram hian in hming hi a mamawh a ni tih in lo hriat ka duh hle. Fiaratui chungchangah hian mi tinin hrui khat i vuan hram hram ang u tih hi ka ngenna a ni.

Author

THUHMA

Fiaratui hi ngaihdan hrang deuh lo awm thin mah se. Fiaratui dik tak chu a hrang ve chuang tlat lo Chung ngaihdan hrangte chu ngun taka thu hlui leh sorkar document lam te enin belhchian a dawl lo fo thin. A hre Chiang lo tan phei chuan Fiaratui hi hmun hnih hmun thum a awm emaw tih mai turin, 'khual thu thang leh ar pan chuk' tih ang deuhvin a awm a. Mahse, Fiaratui chu a insawn ve chuang lo va, a awmna ngaiah a awm reng si. Dik takin, Farkawn khuate chuan hetiang Zoram timawitu leh kan thu leh hla thiamten an thu leh hla cheimawi nan an lo hman thin si, romei ang maia zam ral ringawt tur hi chuan kan lai a na lo thei lo va. tihdan dang kan hre lo va, sawi dan tur kan hre chuang hek lo. Tunah hian Pu Lalzuia Colney hi FRUA te, Farkawn V/C te leh Fiaratui Committee te chuan Fiaratui chanchin lo chhui turin kan ruat tawp a, anin tlawmngaih chhuahin a lo chhui zel a. Tunah hian kan beisei ang ngeiin a tobul leh a thawnthu nen, hla hlui lamte nen, inhmeh thlapin a rawn chhui chhuak ta a. Hemi tih nan hian kum thum zet a liam nghe nghe a ni. Chuvangin, keini chang lo pawh, Mizo hnahtlak Fiaratui ngaisangtu zawng zawng chu an lawm theuhvin ka ring. Fiaratui hi miin an lo ngaihsual theih dan leh an puh dik loh dan lo chhuahna pawh fel takin tarlan a ni.

Fiaratui hi Zofate thinlungah a thi thei ngai dawn lo va, kan thu leh hla (Literature)-ah a chuan tam em tawh avangin, Mizoram tihming mawitu, Zoram tan 'Mile Stone' tih mai theihin a awm ta a. Chuvangin, Fiaratui chungchangah pawh hian sorkar lam pawhin thui tak mawhphurhna pawh neiin kan hria. Fiaratui avang hian khua leh khua emaw, chi leh chi emaw zawnga inhmuhmawh nan tuman hman lo ila tih hi kan duhthusam a ni. Hmasang thawnthu atang te, History

atang te. sorkar Document atang tein a hre chiang duh tan chuan he lehkhahuah hian hmuh theih a ni. Hemi chungchangah hian sorkar lama a concern Department pawhin mawhphurhna thui tak neiin kan hria. Tute tihlungawi loh hlahu vang emaw maia thu dik puan ngam loh hi a awm turah kan ngai lo. John Pyma chuan, "Ka ngawih avanga thu dikin a tuar ai chuan. thu dik sawi avangin keiman ka tuar zawk ang," a tih ang hian, thu dik sawi avang chuan a pul apiang kan tuar ngam zawk dawn lawm ni?

Hetianga Fiaratui Committee ten Fiaratui chanchin a
 bu hiala kan chhuah chhan hi a awm : Fiaratui hi ~~awm~~ nei,
 lovin awm lo se, a lo pian chhuah dan leh a hmaw dik hi
 puanchhuah tha kan ti a; chu chu nakinah lehkhathiamten
 Research beih nan, Ph.D. Thesis ziaik nante an la auh ang tih
 kan ring. Foreign atang pawhin Tourist-te pawh an lo kal
 ang a, "Khawii nge Fiaratui chu?" an la ti ang. Chuta keinin
 Fiaratui kawhahmuh tur kan hriat si loh chuan Mizoram hi a
 mualpho hun a awm dawn a ni. Chuta tan chuan vawiina
 keini hi kan pawimawh a, Mizoram tihming mawitu, kan Lit-
 erature tihausatu a nih theih avangin Fiaratui hi thamral mai
 atan chuan kan phal lo a ni.

He lehkhabu chhiartute chuan Fiaratui inngahna fel tak an neih ngei kan beisci tlat a ni.

Sd/-
(C.VANLALRUATA)
Secretary.

Sd/-
(THANGKHUMA)
Chairman

Fiaratui Managing Committee
Farkawn

**Phone : 322538 (O)
328898 (Fax)
326100 (R)**

Ram leh hnam changkang apiangin an hnam zia. nunphung leh an ram chhung thil an ngaihlu thin a. Keini Mizote pawhin chu chu hriain chu lamah chuan hma kan sawn chho mek a, a lawmawm hle.

Hetiang lehkhahu rotling tangkai leh hlu, Document pawmawh hrang hrang behchhana buatsaih a ni hi min tilawm zualtu a niin, a belhchian tidawltu tak ni pawhin ka hria. Tharthar Zofa research la bei duhte tan pawh lehkhahu rawn tlak leh innghahna tlak tak niin ka hria.

1917-18

BUNG - I

MIZORAM LUH HMA FIARATUI

(1300-1700 A.D.)

Fiaratui hming hi Chhinlung chhuak Zofate chuan tuma zirtir leh hrilh ngai lovin kan hre sa mai thin. A hming ngawt pawh hian Zoram a tinuam a, la hmu ve ngai lo tan pawh hmuh a tichakawm thei hial bawk. Ram pawn lama Zofate pawhin engati nge Zoram hi an ngaih em em a, an thlakhlelh ngawih ngawih thin kan tih chuan, "I mawi em e kan Zotlang ram nuam, Fiaratui thiange kan dâwnna," han tih hian, a hmu ve ngai lo tan hmuh a tichakawm a, a hmu tawh 'in lung a tileng thin a ni. A ni reng a, nula leh tlangval, thalai rualin hlim taka, "Fiaratui thiange luang del del," tia kut an han beng rual thup thup mai chu Fiaratui luanna rama cheng nih hi a hrehawm lo va, hmai a uang deuh thei hial a ni. Chuvangin, Fiaratui hi Zoram tinuamtu leh tihmingthatu. Zoram min thlakhleltirtu ber ang pawhin sawi ta ila, kan tisual lutuk lem awm lo va. Hetiang taka Zofate thinlung ramah Fiaratui hian hmun a khuar ngheh avangin Fiaratui tobul leh a inngahnate hi, a chanchin la hre ve ngai lo tan chuan hriat chakawm tak a ni lo thei lo va, Mizo hnathlak pangngai ngatin Fiaratui chanchin hi hriat a chak loh chuan inngaihtuah ngun deuh hlek pawh a tulin a rinawm. Fiaratui hi hre satliah mai ni lovin, he lehkhahu hian min kawh hmuh a tum a ni tih pawh kan hriat hmasak a tha awm e.

2. Fiaratui tobul - Hmar hnam zingah :

Fiaratui hi Mizo hnathlak Hmar hnam zingah hian a rikna a rei tawh hle. Shan rama an awm lai chuan hetiang hian hla an lo nei tawh a

“Shan khaw fier tui tha var in dang,
Naufan hnamchem ang a chawi;
Thlangfa nghaknu lien inthang,
Lawnlei in sa, khawmuolin a hoi.”

He hla hi kan en chuan Mizo tawng pangngai a ni lo va; mahse a thua hian ‘fier tui’ tih kan hmu tlat a ni. Fiaratui hming hi Mizoten Mizoram an luh hma, hmasang atang tawhin an lo lam ri ve fo tawh a ni. Tuna keinin ‘Fiara’ kan tih pawh hi Hmar hnam chi peng pakhat Buang hnam niin an sawi ve reng a. Tuna la dam Hmar hnam upa tak takte ka kawmnaa an sawi dan chuan, ‘fier’ chu tha, thianghlim. fim tih nan an hman thu an sawi. An ziak dan hi ‘fier’ tih a ni na a, tuna Mizovin kan hman dan ‘fiar’ tih nen hian a thuhmun chiah tho. Tichuan, ‘Fier tui’ an tih chu keinin ‘Fiaratui’ kan tih nen a thuhmun tho va, tui thianghlim leh fim tha sawina a ni. Anni chuan khawi hmuna mi pawh ni se. tui thianghlim leh tha, tui fim sawi nan an hmang vek a. hming bik leh hmun bik neiin an hmang lo a ni.

A chung a hla kan tarlan khi a tobul chu, Mizo historian te sawi danin, Mizote chu China ram atanga lo chhuk thlain, chhim lam an rawn pan zel a, tuna Mongolian ramah hian an awm a. Mongolian rama awmte hi C’hhinlung chhuak Zofate niin hriat a ni a. Tun thleng hian Mizote chu thlahtu bul chhuinaah Mongolian thlah tia hriat a ni reng thin. Mongolian ram atang hian Burma (Myanmar)-ah an lo tawh thla leh a. Myanmar ram an rawn luh hian tuna ‘Shan State’ an tih lai hmunah hian Shan-ho leh Mon-hote an awm a. Mizo (kan ti tawh mai ang a) chuan Mon-ho chu an do va, an luhchhuak ta a. Shan-hote nen an khawsa tlang ta a. Mahse Shanho chuan Mizote chu ngaihthah mai chi niin an hre thei lo va. an do ve leh ta a, Mizoho chu a tlawm zawkah an tang ta a, Shanho chuan an ram ata chu an um chhuak leh ta a ni. Tichuan, Mizoho chuan thlang an rawn tla ta zel a ni. (Mizo

Chronicles - Col.V.Lunghnema). Tichuan, Mizo chuan Irrawady lui dung an rawn zawh a. an kal zel a, Chindwin lui lamah an insuan zel a ni. (Sawngli on the History of Shan - 1974 & Kingdom of Pong Dynasty-Borleau-op-cit page 113).

Shan rama an awm lai hian Mizo hnahthlak zinga Hmarho chu hnam dang nen an indo fo thin a ni tih hriat theihna kawng hrang hrang a awm. An indo chuan an mi thahte lu chu an la thin a, an mi thah lu chu an lam thin a ni. Chu chu an hla atang hian chiang takin a hriat theih :

“Ka pa lam tlak a tha'n dang,
Sinlung lam tla ka tha'n dang;
Shan khuoah tha pho in vang,
Tuoichawngin hranlu a tlunna,
Thlohmu siek ke min hril.
Zai nghawngah hranlu bak kan sal.”

Hetih hun lai vel hian vawi khat pawh Chawngi nu leh pa hi hna thawkin an lovah an riak a, chu chu an ralten an lo hria a, an bei thut a, an that ve ve ta a. An lu an tansak nghe nghe a ni. A tukah chuan Chawngi chu an lovah chuan a feh a, thlam a han thlen chuan kawngka a han hawng a, a nu leh a pa chu lu bungin an lo let der mai a. Chawngi chu a mangangin a hrilhai hle a ni. An bulah chuana tap chungin a ding a. Chawngo zaiin heti hian a han ti a,

“Chun suo maw pawm ing ka ti.
Zuo ngam maw pawm ing ka ti:
Fier tui ang ka tling na.
Chun suo maw pawm ing, aia e,”

a ti ta a. A nu leh a pa chu han pawm hmasak zawk tur a hre lo va, nausen a nih laia lo pawm tleitu a nu zawk chu a chuh hmasa ta a ni. He hlaah hian ‘Fier tui’ tih kan hmu a. Heta Chawngin a hman dan pawh hi tui thianghlim tak (fier tui) a tling reng ang hian. a nu leh a pa lu bung chu chuh hmasak

zawk tur hre lovin a ding (tling) reng tih a sawina a ni. Shan rama an awm lai hian tuikhur tha tak leh thianghlim tak an nei a, Shan-hovin an han um chhuah takah chuan an khua chu an ngai hle a, heti hlain an chham chhuak a,

“Shan khaw fier tui tha var in dang,
Naufan hnamchem ang a chawi;
Thlangfa nghaknu lien inthang,
Lawnlei in sa, khawmuolin a hoi,”

tih hla hi, Shan khaw tehdarh ta an ngaihza an phuahna a ni an ti.

Hetih laia ‘Shan’ tih hi ngaihdan dang a awm leh thei awm e. Mizoten Mizoram an luh hma A.D. 1400-1700 chhung vel hian Run leh Tiau inkarah an awm a. Hetih lai chuan Lentlang phuar velah khaw pakhat Sanzawl an tih hi a awm a. ‘Shan khua’ tih hi ‘Sanzawl khua’ sawina a ni ang e, tia ngaihdan a awm thei awm e. Kan hla tarlan hi ‘Shan khua’ tih a nih avang leh Shan khuaah hian Mizo hnahtlak Hmarho hi an lo awm tawh ngei a ni tih a chian avangin, tuna Shan State an tih taka an awm lai ngei hi niin a lang. Tin, Sanzawlah hian Hmar hnam an awm ngai lo va, Chawngthu hnam erawh an awm tawh tih hriat chian a ni a, Chawngthu chu Ralte hnahtlak zinga mi a ni. Chutichuan, Shan khaw awm lai atangin Fiara tui tih hming hi chu an lo lam ri ve fo tawh tihna a ni.

3. Mizo hnahtlak dangah :

Mizo hnahtlak dang zingah Fiaratui hming hi a lo ri ve fo tawh thin. Bangladesh ramah khuan Chandraguna chhim lam mel 8 vela hlaah Fiarakhengmun an tih chu a awm a. Hei hi Fiar hnam lal pakhat hmun niin an sawi. An lalpa Fiaratikeng-a hi Khumi hnam nen an indo va, a hneh lo va, a tlawm ta a ni an ti. ‘Fiartikhanga’ tih hi Fiar hnam hming

chawia sak niin a lang. Hemi ram Sylhet Area-ah khuan Fiartu khua a awm bawk.

Burma ram Kachin State hmar thlang lam, Arunachal Pradesh State bulah dil lianpui mai Inrowchi an tih chu a awm a. A dung mel 12, a vang mel 9-a zau a ni a. Hemi bulah hian Fiartikua a awm a, Fiartikua khuaa mite hi an vak darh ta a, a then Kachinah te, Chin Hills-ah te an awm ta niin an sawi. Heta Fiartikua tih pawh hi Fiar hnam khua an sawina niin an ngai.

Kachin lama kal tate khan an awmna hmun chu an hnam chawiin an vuah ve zel mai niin a lang a, Kachin rama tlang pakhat chu Fialtitlang an ti. 'Fiaratui tlang' tihna ni mai awm tak a ni. Chutah chuan khua an siam a, an khaw hming chu 'Fialtitlang khua' an ti. He khua hi Homeland atanga mel 50 vela hla a ni. He khuaa Fiar-ho chu Shiano hovin an run a, an teh darh ta a. Chin Hills lamah hian an kal ta a ni.

Kachin leh Shan ram inrina, Shan ram chhungah khian Fiar tui a awm a. Hemi khuaa mite leh Mizo chu kan inang hle tih a hmutute chuan an sawi. Heng mite pawh hi Fialtlang atanga lo kal an ni a, Kawl tang te, Shan tawng te, Kachin tawng te pawh an hre vek a ni.

Heng bakah hian Arakan ramah 'Fiartu Kuangtlang' an tih chu a awm bawk a, Mire tlangpui atanga K.M. 100 vela hla a ni. Hemi hmuna awmte hi Fiarti khua atanga thlang tla an ni a, Fiarti Kuangtlangah hian an awm a, an lalpa, Hmunvang Fiarti-a chu a thi a, a ruang chu kuangah an dah a; chuan gin, he khua hi 'Fiertikuangtlang' an ti ta niin an sawi.

Chin Hills rama Halkha chhim lam mel 7 velah Fiartikhua an tih chu a awm bawk a. Pu Kamluaia, Fiarti khua sawi dan chuan, "He lai hmunah hian A.D. 1300 velah khan hmar lam atanga lo kal kan ni a. Shan-ho leh Kham-ho

“.....a lo tuiin, a rim chu a thiang kak mai a, a thap kak mai,” a ti a ni. Hmarho hming vuah dan aṭang.reng khan Fiara tui chu tui tui leh thianghlim sawina chu a ni ve hrim hrim mai.

Mizoram Fiara tui chu mi pakhat Fiara aṭanga lo awm a ni a, Hmar hnam chi peng Buang aṭanga lo awm a ni. Tichuan, Fiara chu Hmar hnam tihna a ni. A tui sawinaah chuan ‘Fiara tui’ tiin kan ziaak hrang ang a, a tui hming sawinaah chuan ‘Fiaratui’ tiin kan ziaak zawm thung ang.

2. **Fiara chanchin** :Fiaratui chanchin kan sawi dawn avangin Fiara chanchin Chiang deuh pawh kan hriat hmasak a ṭha awm e. Amaherawhchu, chhiartuten ngun taka in ngaihtuah atan ngen duh kan neih chu Fiara chanchin hre Chiang loten Maurawkela thawnthu nen an ngaihfin a, chu chuan Fiara tui awmna thleng hian hriat thiam lohna leh huaina a tichhuak thei hial a ni. Chuvangin, mi tupawhin Fiara chanchin leh Maurawkela chanchin hi i ngaihfin lo hram ang u.

Fiara hun lai hi A.D. 1720 vel, Mizoten a nawlpuia Ṭiau an kan hnu hret khan, an pi pute hnuah an kal ve niin a lang. Mizo History ziaktu pakhat Pu Hrangṭhiauva chuan Fiara chu Ṭiau chhak Seipui khuaa Chhakchhuak kara an chhung hi awm ve niin a sawi a. Chumi hmuna piang a nih avangin Fiara pianna khua hi Seipui tihna a ni. Seipui khua aṭang hian thlang an tla ve a, Farkawn rama Lamsial hmunah an chipui Buang-hote zingah an awm ve ta a. A hming awmzia pawh hi kan sawi tak ang khan, keinin ‘Thianghlima’ emaw, ‘Fela’ emaw kan tih ang deuh hi a ni ang.

Fiara thawnthu pawh hi hriat dan inang lo deuh tlem tlem chu a awm a, sawi dan tlangpui ber leh Historical fact nena inrem chin kan la ber ang a. A chanchin kal zel nena inrem ber chu Fiara hi a pain a thihsan hma deuh va, unau

pianpui pawh nei lovin a nu nen hian an hmeithai ta a ni. A nu hming chu Liankili a ni. Tichuan. Fiara chu fahrah, pianpui unau pawh nei lo, hmeithai fa a lo ni ta a, an rethei hle. Lamsial hmuna an awm lai hian thalah chuan an tuikhur hi a kang fo thin a, tuikang nghakin rei tak tak awm a ngai thin. Tui kang nghah hi a thleng hmasa indawt zelin an thal thin a, nih dan phung pangngaiah chuan an hmaa thlengte an hnunga miin an thal khalh ngai lo. Tawng naah pawh thil a indawt zela tih tur sawi nan, 'A tui kang nghakin aw,' an ti thin a ni. Hetiang hi a nih laiin, sal mantu nupui emaw, thangchhuahpa nupui emaw chuan tui a chawiin a hmaa lo nghaktute pawh a thal khalh vek thei a, "Khawi ka thal dawn," an ti a, an hmaa mite pawhin an phal lo ngam lo a ni. Hmeithai leh chh. Jitu nei lo tan chuan tuikhurah pawh huai a har hle. Fia a pawh hi hmeithai fa mai a nih avangin tui kang hun lai chuan a tan tuichawi a huphurhawm fu awm e.

Hetianga hi a nih avangin. Fiara chuan mi vantlang tuikhur chawi ve chu a hreh hle thin a, a rilru chuan tuikhur dang neih theih chu a duh hle thin a, a ruk hian a zawng ru deuh reng thin a. Tui dang zawng hian a vak rak rak thin a. Hetianga a vahnaah hian vawi khat chu tui hna nei a tawng fuh ta hlauh mai a. A lawm em em a, tuikhur atan a hiat ta ta, tui a lo tlin chuan a ruktein a chawi ta thin a ni. He tui hi tui hna tha tak leh tui tak a lo ni nghe nghe a. He tih hun lai hian a tlangpuiin mipa chuan tui an chawi ngai lo va mipam tui an chawi chuan an chihungah hmeichhia tuchawi awm a. A awm lo tihna a ni. Fiara pawh hi tuchawitu dang an awm a. A avangin amah chu tuchawitu ber a ni a.

Fiara chu a lo tlangval ve ta a, an khuaah chuan nula pakhat Darbuang an tih enu a awm a, chu nen chuan an inkawmngceihin engkim an thawk tlang thin a. Fun lai sawi dan chuan an inggaizawng a ni ber ang. Ni khat chu Dari chu

Fiarate inah a leng a, a tui a hal a, an tui chu a insak ta a. Fiara te tui chu a thiengin a vawt tui hle mai a. Dari chuan an khaw tuikhur tlan pangngai niin a ring thei tã'lo va. Fiara hnenah chuan, "Fiara, in tui hi a va tui em! Khawi lai tui nge in chawi bik?" tiin a zawt ta hial a. Mahse Fiara chuan, a bialnu mah ni se, a tui chawi chu a hrilh duh bik mai lo va; mahse Dari chuan a zawh sek avengin a tawpah chuan a sawi ta nge nge a,

"Fiara tui hman Chunkilin a chawi,
Lamsial kawt daian a luang chhuak e,"

tiin, a tuichawi thin chu hlain a chhang ta a ni. Tichuan, Fiara tui chawi thin chu Lamsial khaw daiah a awm a ni. He hlaah hian a nu Liankili pawhin a lo chawi ve tawh tih a lang. Heta 'Chunkili' tih hi mi thenkhatin mi hnan hming emaw an ti thin a, Fiaran a nu Liankili hming a sawina a ni e. Hetianga Lamsial khaw daiah tui thianghlum leh tui tui a awm tih Darin a hriat chuan a lawm hle a, Fiara nen chuan an chawi dun thin a. Hmasang Mizo danah pawh tuikhur chuam neih bik hi a thiang lo va, "Ei bil thi thi, sem sem dam dam," tih a lo ni ngai a, mi dangte pawhin an hre zau ve ta zel a ni. Dari leh Fiara chuan chu tuikhur chu an chawi dun fo thin a, inbual nante pawh an hmang thin a. Fiaran amah chauhvah tui a chawi tum chuan Dari inbual laite a hrechhuak thin a, heti hian hla a chham chhuak a,

"Fiaratui chu Darngovi bualna,
Chim lohten lungdi han ngai ing e,"

a ti ta hial a ni. Mi dangte pawhin Fiara tui chu an chawi ve ta huai huai a, an inhrilh chhawng zel a,

"Fiara tui chu a tling fim reng e,
Lamsial zalengin va dawn rawh u,"

an ti ta a ni. Tichuan. Lamsial khaw'nupui chuan, Fiaratui chu an hre ta huai huai a, a duh apiangin an chawi ta a, a hmuchhuaktu hming chawiin "Fiaratui" an ti ta a ni. Vawiina keini thleng hian kan lo hriat phah ve ta a. Hetiang hi Mizoram Fiaratui lo chhuah dan chu a ni.

3. Maurawkela chanchin : Fiaratui leh Maurawkela tui thuhruk kan ngaihfin loh nan, tunah Maurawkela chanchin kan sawi ve thung ang.

Maurawkela hi a hun lai dik tak hriat fuh a har tho mai; amaherawhchu kan mi hluite sawi danin Fiarate nen hian hun khata awm an ni tih erawh chu a hriat theih. Maurawkela pawh hi Tiau chhak Saihmun khuaa piang a ni a. Chuta tang chuan Tiau kanin thlang an tla ve a. Parkawn rama Lamsial khuah bawh hian an awm a. Fiarang bawkin a rethei hle. A nausen lain a nu leh a pain ral kutah an boralsan ve ve a. Fiarapawh kha hmeithai fa a nih kha. Maurawkela chanchina langsar tak leh mi hriat hlawh tak chu a hmelchhiat leh a tui thuhruk hi a ni.

Maurawkela chu tlangval a lo nih chuan a hmelchhiat em avangin nula pawh a rim ve ngam lo va, fahrah a nih avangin tuichawitu a ni ve si; mahse a hmelchhiat avangin mi zinga tuichawi chu hrehawm a ti bawh si a. Hetih lai hian an lal fanu (Phiarzingi) chuan buh a zingtum (zinga buh phur) thin a. Tun lai angin kawng a la zau si lo va, kawngsir hnim chuan kawnga kalte chu a hawl pha vek a, zinga dai a tlak tam tum phei chuan an huh vek thei a ni. Chuti chung chuan an lal fanu buh phur chu hul phiangin a thawmhnawte pawh huh hauh lovin a lo thleng thin a. Miin mak an ti em em a, a ngaihna erawh an hre thei si lo. Vaw khat chu Maurawkela hian zingah buh a phur ve dawn a, an lal fanu buh phur lo haw nen chuan kalkawngah an intawh ta hlauh mai a, saruak vekin a awm a, a thawmhnaw chu a tel tha then a, a keng mai

thin a. Khua a luh dawnin a thawmhnaw (siapsuap) chu a inbel leh mai thin a ni. Chutianga Maurawkela nen an intawh chuan Maurawkela chu mutpuiah a sawm ta a, Maurawkela pawh chuan a lo hnial bik lem lo va, an mudun ta a. Lal fanu tan chuan Maurawkela chu han neih mi rual a ni si lo. Lal nu leh pa chu an thin a ur hle a; a tawpah chuan an neih luihtir ta a. Tichuan, lal nu leh pa chuan Maurawkela te nupa chu khuaan an awm pawh an phal lo va, lovah, thlamah an tlan dun ta ngawt mai a ni. Thlama an han awm dun pawh chuan lai fanu chuan Maurawkela chu a mutpui duh chuang lo va, a uipa nen thlam hnuaiah a riahtir thin a. Maurawkela chu lunghnur tak chungin zanah chuan a uipa nen thlam hnuaiah chuan an riak dun thin a ni. Hetih lai dinhmun hi Maurawkela chuan hlain a chham chhuak a,

“Pa lo ar bang ka vai lungrawn liam ing,
Zaphak khua nuam siam che maw,
Thle nghiala len nuam i,”

a ti ta a ni. Thil hi a mak thei hle. Maurawkelate pawh hi a tak awm lo thawnthu a ang hle nain, hmasang hla hlui hian an dinhmun a sawi chiang leh tlat thin.

Chutiang reng renga awm chu Maurawkela chuan tuar har a ti a, a nupui nen an awm dun thei bawk si lo, hrehawm a ti êm êm mai a. Vawi khat chu a uipa nen chuan Tan tlang velah an ranchhuak a. Tan tlang hnung lam ngawpui chhunga a vah lai chuan a uipa chuan eng emaw hi a hmu ni tur a ni, a bauh a bauh ta mai a. Maurawkela chuan, “Chu ui chuan eng nge maw a hmuha a bauh a bauh le?” tiin a han enliah a. lungsum chhunga tui lo tling liauvah chuan a thla a hmu hi a lo ni a. Chu tui chu lungpui kehkar atanga lo put chhuak a ni a, a luan chhuah lehna pawh hriat har tak hian a relhru bo daih a. A bulah chuan lungphek a awm a, chu chuan han chhin theih mai tur hian a awm nghe nghe a. Chu tui chu a

uipa a han daitir a, mak tak mai hian a uipa ke chu a varin a thianghlim ta vek mai a. Mak a tih em avangia amah ngei pawh chuan chu tui chu a han khawih a, a kut chu thianghlim tak hian a lo var ta vek mai bawh a. Heti a nih chuan, tiin, a pumin a inbual ta a, a taksa leh a hmel chen chuan a varin a lo thianghlim ta vek mai a. Maurawkela chu mi thar a lo ni ta a. A uipa nen chuan thlam lam pan chuan an hawng ta a, thlam an thlen chuan a nupui Phiarzingi chuan a lo hai a. Maurawkela a ni tih reng a hre tawh lo. (A kimchang hre duh chuan 'Pi pu Chhuahltang, B.I althanghiana ziak ehhiar mai ni se) Maurawkela tui hmuh kiangah hian lungpui chung zawl nuam tak pawh a awm nghe nghe a ni awm e

Hetiang hi Maurawkela chanchin tlangpui a ni a, a zawng a za hian a dik famkim lo deuh pawh ni se. Tan tlang hnung lamah hian a awm tih erawh chu hriat ngam tur a ni. He tui hi a awm ngei a ni ang tih rin theihna chu, hla hlui tak pakhat chuan.

“Kawlan turni a chhuak a lo eng leh e.
Maurawkela siktui chouiin bauh bauh a ti.
A sakhmel dartui a luang ta e.”

tiin a sawi. Tichuan, he tui hi Tan tlang hnung lama ram chhengchhe tak hmuna awm a ni a, mite pawhin an hre ta huai huai a, tui mak tak leh hmingthang tak a lo ni ta hial a ni. He tui tak hi hmuhchhuah a har tawh mai thei a, a awm ber erawh chu Tan hnung lam. Mausang lui hnara lungpui keh kara tui lo luang chhuak hi a ni. He tui hi a awmna hmun a chhengchhiat deuh avangin zo leipuah takngial pawh an vat ngai lo va, ngaw durpui angin a awm a, chu chuan he tui hi a tivawtin a titui viu nghe nghe a ni. He tui hi 'Maurawkela Tui Thuhruk' an ti nghe nghe a.

Hei hi Maurawkela chanchin leh Fiara chanchin chu a
ni a, mi thenkhatin Maurawkela chanchin leh Fiara chanchin
hi hre hrang lovin an ngaihfin a, an hun lai a lo thuhmun
bawk nen, a awmna lai vel lah Tan tlang chheh vel a lo ni ve
ve bawk nen, Maurawkela tui thuhruk hi an Fiaratui sawi ta
hmiah hmiah mai thin a ni. Heta tang hi chuan kan hre hrang
thiam tawh ang chu.

BUNG - III

KHAWIAH NGE LAMSIAL ?

Fiaratui awmna dik tak kan hriat dawn chuan Lamsial hmun nen inzawmna a neih avangin Lamsial khaw hmun chanchin hi kan sawi Chiang hmasa leh rih ang a. A hma lamah khan Farkawn rama Lamsial awm thu kan sawi tawh a, tunah hian a awmna hmun leh a khuate kan sawi leh dawn a ni.

Mizo chanchin ziaktu pakhat Pu Hrangthiauva chuan Lamsial tih hi hnam chi khat hming, Lamsial hnam niin a hria a (p.271). Tichuan, Lamsialho chu Mizoten a nawlpuia Tiau an kan hnu A.D 1720 vel khan Tiau an kan t'la ve a. Hetih lai vel bawh hian Fiarate chhungkua pawh 'ha an tel ve a ni. A hma lama sawi tawh ang khan, Fiaa chu Hmar hnam chi peng pakhat Buang hnam a ni a. Lamsialho chu Farkawn leh Samthang (Zopui) inkar ram, Tan kham zawm Khamchhete tlangdung hnuai ram pharh thlaah hian an awm a. He ram hian Chhim chhak lam deuh a hawi a, tlak deng ram ang pawhin a sawi theih bawh. Lamsialho chu an awm avangin heti lai ram hi tun lai thleng hian Lamsial ram tih a ni ta reng a ni. He Lamsial ram hian Farkawn khaw lamah chuan Hnarsarih ram a ri a, tuna Samthang nen an inkar ramri atan Zalhva lui hi an hmang a. A ram chung tlangdung chu Khamchhete tih a ni a, Tan tlang bul Satawk tlang hi he ram hian a huam a ni. Heta an awm lai hian Lamsial hmun tih mai theih chu a awm nual a, tun hnua hriat chian theih deuh chin chu hmun thum a awm. Heng khaw hmun hluite hi Lamsial hmun tih vek an ni. Tunah a mal malin Lamsial hmun chu kan thliir leh ang a.

Lamsial hmun pakhatna : Hei hi a hun laiah chuan a hmun pui deuh ber pawh niin a lang. Tuna Lamsial kham

chung ram pharh tha lai hmun hi a ni a. Hetah hian thahnen tawh fe chu an awm a ni ang, chhai leh lamte pawh an hman nasa hle thinin upaten an sawi. Heti lai hmunin a ken bi deuh avangin a hmun pawhin hmingah a chawi deuh zel a Lamsial puk tih te, Lamsial khâm te, Lamsial lui te an ti a ni. Lamsial-ho thlang tla tur hian an chhungte ruh ro chu an chhawm zel theih loh avangin Lamsial pukah hian an dah ta ngawt mai a. Chungte chu tun thlang pawh hian hmuh theihin a la awm. A ruh awm pakhat ngal ruh phei chu 23 inches laia sei a ni. Remsangpuii pa sawi dan chuan, "Lamsial puk atang phei chuan, Pu Rohmingthanga, I.A.S., Aizawl D.C.-a a awm lai khan Museum-a dah turin ruh ro eng emaw zat chu Aizawlahrawn lah thlak a nih nghe nghe kha," a ti a (P.C.H. Souvenir, 1988). Lamsial awm lai hun zeldin theih nan, heng ruhrote hi 1975 khan Bombay-a Archeological Department Research Institute Cell-ah an examtir a, 1650 vel hun laia mi kha niin an hria.

Heti lai hmun leh ram hi a tha hle a, sawntlung pawng ang mual pawng te tak te te a awm thluah mai a, chungte chuan darkhuang tumpawn a an deuh avangin, lova an neih tawh hnuah hi chuan 'Lo darkhuang' tite pawhin heti lai ram hi an sawi bawh. Hemi hmun atanga an tui tlan ber chu Lamsial lui a ni. A khaw hmun atanga chhim lamah a awm.

Lamsial hmun pahniha : Hei hi chu a lar lo hle. An awm lai hian an awm rei lo emaw, an tlem tham deuh pawh a ni ang. Lamsial hmun pakhatna chung Khamchhete hnuaiah hian a ni. Heti lai hmun hi Dulzawl hmun an tih hi a ni mai thei. Heti lai atang hian Tan khâm chu a hla vak tawh lo a ni.

Lamsial hmun pathumna : Hei hi Tan tlang bul Satawk tlang bul thut tlak lam panga awm a ni. Satawk tlang bul atanga K.M. chanve pawh tling mang lo hi mual dung chhete a awm a, chumi pang khawchhak lam ep zawng

Tiau chhaka Lamsial an tih ang bawh khan Lamsial khan Lamsial lui, Lamsial puk tih a ni reng. Tin, hla thuah pawh Tiau chhaka an hming ang bawh khan Lamsial a ni reng mai Tin, Siallamho kha Lamsial an ti ta a ni ang e, tih hi tawmpui dawn ta ila, eng thu leh hlaah mah inngahna a awm thei lo Siallam chu Siallam a ni ngar ngar a, Lamsial chu Lamsial a ni reng mai a ni. Tin, hnam hming hi hla thuah pawh a letlinga lam tak a vang khawp mai. Chuvangin, hemi hmun hi chuan belhchian a dawl lo deuh a ni. Lamsial awm lai kha Bombay Research Institute finfiah dan chuan kum 1650 vel daih kha a ni nghe nghe a, Ivaphai Lamsial kawhtir tum nen kha chuan a inpersan lutuk deuh bawh.

BUNG - IV

FIARATUI POLITICS LO CHHUAH DAN

Ithu bul lama kan sawi tawh ang khan. Fiaratui hi a hmingthang a, Mizoram timawitu tak leh a awmna hmun leh ram pawh thlakhlelh tlak ni hialin a lo lang ta a. Iun hma hun zawng zawngah Fiaratui awmna hmun leh ram thuah buaina a awm ngai lo va, 1962 vel atang mai khan Fiaratui hming pu ngai hlei lo chu tih-Fiaratui an lo tum ta a, Fiaratui lui hming dang nei ve ngai lo chu a hming chhuhsak duhna a lo awm ta hial a ni. Hlei hi thil pawh tak thleng thei a ni tih kan hriat thar leh a tha awm e. Mi tinin rilru kan put thiam theih nan India ram Dan Culture leh Traditional Law-ah chuan hetiang hian ziaak a ni :

“Names having had cultural and traditional attachment cannot be changed for reason being that it has been recorded in traditional history of one nation,”

tih a awm a. Hemi awmzia chu Culture leh Tradition-a thil hming lo vuah tawh sa chu hming thlak emaw, sawn emaw theih a ni lo vang, a chhan chu, ram khata Traditional History-a ziah luh fel vek tawh a nih avangin. tihna a ni a. Fiaratui pawh hi British hun lai a tang tawh khan an lo ziah luh tawh chu Satawk tlang bul thut a tang hnar neia luang chhuak ta hi a ni (Fiaratui Map hi en la). Hemi chungchanga Document leh Historical fact chu chiang zawkin kan la sawi leh dawn a ni

FIARATUI HMUN HRANG LO PIAN DAN

1) Farkawn leh Samthang inkar ramri lui : Tuna Farkawn leh Samthang inkar ramri lui hi Fiaratui lui anga sawi tawh an awm. He ramri siam hun lai hian tuna

Samthang khua hi ram hran neiin a la awm lo va. Khawbung lal ram vek a ni rih a, a nihna takah chuan Farkawn leh Khawbung inkar ramri a ni zawk mah. Hemi tobul hi hetiang hi a ni. J.Shakespear-a (Tarmita) kha Mizoram bawrhsapah tum thum a lo awm a, chu chu kum 1897, 1900-1903, 1904-1905-ahte hian a ni. Mizoram lalte ramri siam felsaktu ber a nih avangin 'Ram Sem Sap' tia hriat a ni bawk. Mizoram hi Chhim leh Hmar then hma a nih avangin Mizoram pum bawrhsap a ni. British-in min awp hma hian lal ramri hi mumal tak a la awm lo va. a huai apiangin ram an nei zau a ni deuh ber a; chuvangin ram inchuh hi a awm fo thin. Ram inchuh avangin thenawm lalte nen pawh an indo phah fo bawk. British-in min awp achin khan lal ramrite siam felsak an ni ta a. ramri buai pawh a awm ta meuh lo.

Hetih lai hian Khawbung leh Farkawn inkar ramri pawh a fel chiah lo va, chumi siam fel tur chuan bawrhsap J.Shakespear-a hovin an thawk chhuak a. A lanna tlang atangin an thlir a, rei tak an sawi hnu chuan, Khawbung lal leh Farkawn lal chuan an ram chin chu Fiaratui an ti ve ve a, chuti chung chuan an buai tho a ni. J.Shakespear-a chuan Farkawn lal upa (Kimchawnga) hnenah chuan, "Khawi hi nge Fiaratui lui chu?" tiin a zawt a. Farkawn lal upa chuan an lalpa ram zauh theih dan tur chu ngaihtuah ran chungin tuna Farkawn leh Samthang inkar ramri lui ni ta hi, "Hei hi Fiaratui" tiin a kawk a. Tichuan, Khawbung lal upa chu Fiaratui a kawhtir ve leh a. Ani pawh chuan an lalpa ram zau theih dan tur chu hre reng chungin, tuna Lamsial lui hi, "Hei hi Fiaratui lui" tiin a kawk ve ta a. Hemi tum hian Fiaratui lui chu a inang ta lo a ni. Dik tak chuan, Farkawn lal upa leh Khawbung lal upa hi hmun

hnanah inhmua ta sela, an lalpa ve ve vengthawng hnanah lovin Fiaratui hi sawi dun ta sela, tuna an Fiaratui tih ve veah hi chuan an nuih a za deuhvin a rinawm. An lalpa tan thahnem an ngaih ve ve avangin an duh lai lai kha an ti-Fiaratui ta mai mai ni berin a lang.

Tichuan, bawrhshap J.Shakespear-a pawh chuan tih ngaihna vak a hre lo a ni ang, a tawng hmasa zawk Farkawn lal upa sawi chu a zawm ta a, tun thleng hian Farkawn upa kawh chu Khawbung (Samthang) leh Farkawn inkar ramri atan an hmang hlen ta a ni. He lui hian a thlangah Zalhva lui a fin nghe nghe a. Ramri siam lai hun hriate chuan he luiin Zalhva a finna lai chu 'Fiaratui chhuah' an ti nghe nghe a ni. Hei hi Fiaratui tak tak a ni e, an tihna lam ni lovin, ramri siam laia an tih-Fiaratui chawp kha an sawi Fiaratui ta mai a ni. A hnu zelah tuman he lui hi Fiaratui an ti leh tawh ngai lo va, a hmaah an ti bawh hek lo. Tunah chuan ramri lui a ni ta a ni.

2. Lamsial lui : A hmaa kan sawi tak ang bawh hian Khawbung upain Fiaratui lui a tih Lamsial lui kha, ramri siam vel lai thu hre pha ve mi pahnih khatin Lamsial lui hi a ni Fiaratui chu ti an awm a. Hemi hretu thenkhatin a bul hre lovin an sawi Fiaratui ta mai bawh a ni. A thu awmzia chu kan sawi tawh ang kha a ni a, he lui hi a hnu lamah leh a hma lamah pawh tuman Fiaratui cheiin an chei ngai lo va, a chhehvel khuate pawhin Fiaratui angin an sawi leh tawh ngai hek lo. Lamsial awm lai ata vawiin thleng hian 'Lamsial lui' a ni ngar ngar mai a ni.

3. Mausang lui hnar : Tan hnung lama Mausang lui hnar, Maurawkela tui an tih thin kha Fiaratui anga cheibawl tum an awm bawh. Hei hi chu tun tlai khawhnua sawi a ni a, 1960 hma lamah kha chuan tuman heti lai lui hi Fiaratui

angin an sawi ngai lo. Heti lai hmun Fiaratui anga cheibaw
tum dan a jobul han sawi ila.

i) Pu Chhundenga, Chhuanthang hnam, 'Hualtu Keite'
an tih thi? khan Pu Ramthanga Sailovin a zawhna chu
hetiang hian a chhang a : "Tlangval, Vaphai-hovin Fiaratui
an tih tak khi keima phuahsak a ni a. Kum 1963 thal lai
khan Pu Lalramkhama leh V/C member pakhat (a hming
ka sawi thei ta lo) nen kan pathumin Tan lamah kan ramvak
mai mai a, Mausang lui an tih kha kan zawh chho va. Kan
zawh choh lai chuan kei chuan, "E, he tui hi Fiaratui ni
zawh awm tak a nih hi, a thianghlamin a va tuihnai ve le.
Farkawn rama Fiaratui ai chuan Fiaratui ni zawh awm tak
a ni hi, lungp ui kehkak karah a awm baw si. Khai le, Pu
Khama, 'Fiaratui' tiin i vuah ang, hun lo la kal zelah His-
tory atan a pawimawh dawn em mai,' ka ti a. Pu Khama
chu a nui mai mai a. Tichuan, ina kan hawn chuan Pu
Khama chuan a kelpa a talh a, Fiaratui thar lawmna kel sa
chau zariah atan kan ci ta a ni,' tiin, tui ti em emin a sawi
a. A sawi lai chuan kei pawhin ti thiam hi ka ti em em a
ni," tiin, Pu Chhundenga, Hualtu Keite hian February 8,
1981 khan ama inah Pu Ramthanga Sailo hnenah hian a sawi.

ii) Mizoram buai hma deuh khan Assam Rifles-in
Tuipui ral ramah hian awmna hmun tur (post) an zawng a,
Farkawnah te, Muallungah te, Vaphaiah te, Samthangah
te kalin an thir vel a. Chutih lai chuan heng khaw dang V/
C tute mah hian an khuaa sipai awm turin tan an la lem lo.
Vaphai khua Pu Lalrokhama crawh chuan, "E, kan khuaah
rawa awm rawh u, in tui tlan tur pawh tui tha leh
thianghlamin, Fiaratui ngat a ni ang," a lo ti a. Chumi vang
chu ngc ni, Assam Rifles pawh Vaphaiah hian an awm ta
nghe nghe a. Tichuan, Post remchang I-ri bera an ngaihah

chuan an awm ta a, Fiaratui awzawng kha an tlan pha ta si lo va, Mausang tui hnara tui remchang chu sipai tlan atan an la ta ngawt mai a, sipaiho pawhin Fiaratui inin an in ta mai a ni.

iii) Kum 1965 May thla khan Pu Sawichhunga chu Farkawn atangin Champhaiah kal a tum a, Leithumah a riak a. Chumi zan chuan Pu Hrangthiauva nen an inkawm a, chutah chuan Fiaratui chungchang hi an sawi a. Mausang lui hnar hi Vaphai khua mi thenkhatin tih-Fiaratui an tum thu Pu Sawichhunga hian a sawi chhuak a. He thu hi Pu Hrangthiauvan a han hriat chuan, "E, a ni taka sin, tlem lai deuh khan Khama (Lalrokhama, Vaphai) a lo kal a, heti hian a rawn sawi a. Ka pa, Fiaratui hi Farkawn rama mi saw ni lovin, Mausang lui hnara mi zawk hi niin a lang a. Nang, thu hlui leh chinchang hria i ni a. A ni, i tih chu a ni ang a, A ni lo, i tih chu a ni lo mai dawn a, min lo tanpui ta che, a rawn ti a Kei chuan, E, ka fapa, chutiangin keini pafain Mizoram thil pawimawh leh hmun dikte kan lo sawh sawn mai chuan a fel thei nang, ka lo ti a Beidawng takin a hawng leh ta a," tiin Pu Sawichhunga hnenah hian a sawi.

iv) Pu Ch Saprawnga leh Pu H.K.Bawihchhuaka atangin Fiaratui awmna hmun dik miten an hai phah bawk. Mizoram buai hma khan Distrist Council Chairman Pu H.K.Bawihchhuaka chu Lurh Bial fangin a han zin a. Chumi tum chuan miin Fiaratui an tih ber thin chu Saidawiumin a hawn a. Aizawl a thlen chuan a thiante hnenah, "Hei hi Fiaratui a nih hi, in rawh u," a ti a. A thiante chu a intir hlawn a. He tui hi Tan kham sir atanga luang chhuak, Satawk tlang bul thut chiaha mi kha a ni.

Hemi hnu hian Pu Ch.Saprawnga District Council, CEM chu khawchhakah a han zin ve leh a, Vaphai khuaah a chawl a. Vaphai khuaa mite chuan an lo lawm hle nghe nghe a. Mi thenkhatin Tan hnung lama Mausang lui chu Fiaratui tiin an lo kawhhmuh a. Pu Rawnga chuan Mausang lui tui chu Fiaratui hawnin a hawn ve ta a. Pu Rawnga hian Aizawl a thlen chuan, "Pu Bawihchhuaka Fiaratui tih kha a dik lo va, hei zawk hi a ni e," tiin, Mausang lui tui chu Fiaratui inin a intir ve ta a. Heta tang hian Vaphai khaw mi thenkhatin Mausang lui chu Fiaratui puh ngheh tumin tan an lo la zual ta zel a, Farkawn leh Vaphai inkarah inhmuhmawhna a thleng thei ta hial a ni. A pawl khawp mai

Pu Saprawnga hian thil thlir fuh loh palh a nei a, tun hma kha leh chena miin Fiaratui an lo tih leh buaina awm ngai hlei lo chu CEM meuhvin a sawi danglam ta si a, he hian Fiaratui hmun chungchanga khua leh khua zawnga buaina awm ngai lo chu buaina a chawh chhuak thei ta hial a ni. Amaherawhchu, Pu Rawnga hi a dem pumhlun theih bik loh. Pu Rawnga hian tun hmain Fiaratui awmna hmun hi chuti lutukin a ngai thupui lem awm lo va, chutih lai chuan a nawrtu leh a kartu an awm avangin, Pu Rawnga hmang hian Fiaratui sawn tumin, Pu Rawnga kuta rul kaw zen an tum mai niin a lang ve bawh. Pu Rawnga hian teh (judge) fuh loh a neih pakhat erawh chu a awm. Tan kham bul Satawk tlang bul thuta Fiaratui hi a han hmuh lai chuan. vawi engemaw zat lo atan an vah phulh tawh hnu a ni a: Mausang lui hnar erawh chu hmun rem lo, leipui atan pawha vah ngai loh a ni thung a, chuta tui chu a vawtin a thiang bawh tur a ni reng a; Satawk tlang bula Fiaratui an tih thin erawh chu a hmun vah chereu hnu a ni a, a tui Mausang lui hnar ai chuan a lo thiang nep deuh pawh ni

se a awm tho va. Hei tak hi Pu Rawngan Fiaratui nih tling
zo lo anga a tehna pakhat chu a ni.

Mak ang reng tak chu. Farkawn-ho hian hetiang
Fiaratui awmna sawn an tum hian tan an la chuang ve lem
lo. An nuih a za mai mai zawk a ni. A chhan chu, an ran
Satawk tlang atanga luang chhuak hi hmasang atanga
Fiaratui tih fo a ni si a. kan thu leh hla thiamho pawhin an
sawi ber a ni si a. Fiaratui dang awm theia an briat loh
avangin an nghet tlat a ni ber. A ni chu a ni a, a ni lo chu
a ni lo a ni mai, tih hi an tanna a ni a. Vaphaiin lung hial
an phun takah chuan an tang ve ta deuh a ni ber.

v) A hnunung berah chuan mi 4-te inkawin ma hi en
leh ila.

A hun : 21.4.1982

A hmun : Pu Lalrokhama In. (Vaphai lal hlui)

Inkawnte : 1) Pu Liangnura, DAO (E)

2) Pu K. Lalsiamliana, AEO, Vaphai

3) Pu Zaidanga, Demonstrator

4) Pu Lalrokhama, Vaphai.

Pu Zaidanga Diary angin : “Vawin ni 20.4.1982
hian Pu Liangnura Sailo DAO(E) chu Vaphai a lo thlang a.”

“Ni 21.4.1982 hian Pu Liangnura DAO(E) hovin
Vaphai khua (a bikin Pu Khama) ten Fiaratui an tih chu
Pu Lalrokhama en tura a nawna avangin kan en a. Hemi
ni hian Thasiama Senoneihna pawh kan en nghal bawk a.

“Tlai lamah chuan Pu Ngura DAO leh Pu
K. Lalsiamliana AEO leh kei chu Pu Lalrokhama inah kan
leng a, an Sitting Room-ah chuan kan pali chauhvvin kan
awm a. Pu Khama chuan kan DAO hnenah chuan Fiaratui
Research a beih dan hetiang hian a sawi a :

“‘Pu Laitangan Fiaratui chanchin chu naupang zirlaibuah a rawn siam ta ngei maia le!’ a ti a. Chutah kei chuan, ‘A siam na a, khawi hi nge Fiaratui tih a sawi chuang lo va, Tan atangan a luang chhuak, ti chauhvin a sawi a, ka ti a.”

DAO(E) chuan, ‘Farkawn rama mi nen hian a engnge Fiaratui an tih hmasak zawk?’ a ti a,

“Pu Khama chuan, ‘Farkawn rama mi hi a hmasa zawk; mahse, hei hi Fiaratui dik tak a ni ang em, tiin ka ngaihtuah a. Farkawnah ka va kal a, upaho ka han zawt a. ‘A tak tak zawk chu hemi piah (hmar lam)-ah hian a awm a; mahse, chu chu tuman an hmu rih lo a ni,’ an ti si a.

“Tichuan, ka mangang ta a, Satawm khuaah ka han kai a, upa pakhat ka zawt a, ani chuan a lo hre hle mai a. an hla thu lamin min lo hrilhfiash ta a, hetiang hi a ni :

“‘Pa pakhat Lianlunga, sa kap thei em em hi a awm a; tin, mi pakhat Rokhawliana, nula ngai thei em em mai hi a awm baw k a. Chumite pahnih chu an inngeih lo em em mai a, hlate an inphuah el vel thin a.

“Vaw khat chu Lianlunga chu Tanah hian a rawn ramchhuak a, chumi a haw chuan hla a phuah ta a,

‘Tuiash tui namen ka chawi ngai lo,
Tana luang chhuak Fiaratui ka chawi ngai e,’

a’n ti a. Chu hla chu sain, ‘Tuiash tui namen ka chawi lo ve, Tan atanga lo luang chhuak Fiaratui ka chawi ngai e. tiin, Rokhawliana chu chhuatte a per khum vel a. Chutia ‘Fiaratui ka chawi e, tia chhuat a per khum vel chu Rokhawliana chuan a run em em mai a, hla a phuah ve ta a.

**“Nula namai leh nu namai ka ngai lo va,
I nupui pawh hi ka ngai thei ang.”**

a ti ta hial a.....

Pu Khama chuan heti hian a sawi zel a. “Hetiang hi a thawnthu kal dan a nih avangin Fiaratui hi tuna Farkawn rama mi ni lo hi a awm ka ring tlat a, tuna, vawiina in han en tak khi a ni thei mai awm mang e, tiin, tlangvalho nen kan hai ta a.

“Chutih lai chuan khitiang khi a ni lo va, a sirah khian lungpui keh karah a lo chhuak a. Chutia kan han hai kan han hai takah chuan ka bei a dawng deuh va, an sirah ka lo thu reng a. ‘Hei hi Fiaratui a ni thei meuh dawn em ni aw? A tui awm danah hian, lungpui khi kara tui han chik chhuah ngawt mai chu, tuikhur a ni thei lo vang a!’ tiin ka ngaihtuah a. Chutih lai la la chuan tlangval pakhatin a sirah chuan an hawlh a, ‘Hei, thenêl,’ a ti a, lungthil dup deuh chu an chun fuh ta a. ‘A, hei, tuikhur a ni thei mai ang e,’ tiin, a chemin a’n chhun ta zel a. Chutia a chhuna a han hai tak zelah chuan, a sira lung kehkak kara lo chik chhuaka pawh chu a reh ta der mai a. Ani, kha tuikhur kha thenelin a hnawh pin avangin a tui chu luanna hre lovin lung keh karah a lo irh chhuak a ni a. Tichuan, tuikhur ni awm takah chuan tui a lo tling ta a. He tui pawh hi ‘Tuivamit’ a ni a, hnar nei lovin, lei hnuai lam atanga lo irh chho a ni a. Tichuan, kan han tifai zo chu, ‘Lungin a chhin theih awm em?’ ka ti a, lungpher te deuh an han la a, kan han chhin ta a, a bo ta hmiah mai a. Tahchuan, ‘A, hei ngei hi Fiaratui a nih dawn hi,’ ka ti a. Chutih lai chuan tuna a awmna thlang hret khi a khur a ni a, tichuan, kan siam zau ta a ni.

“Pu Ngura, DAO chuan, ‘Chutia lungpui keh kara a lo puhna chu khawi lamah nge a awm?’ a ti a. Pu Khama chuan, ‘Saw lamah,’ a ti a. Pu Ngura chuan, ‘Saw lam chu khawi lam nge?’ a ti a. Tahchuan, kei leh Pu K.Lalsiamliana AEO chuan, (Pu Khaman a kut a zaizir avangin), ‘Thlang lam a nih awm chu,’ kan ti a. Pu Khama chuan, ‘Ni e, thlang lamah khian a ni e,’ a ti a.

“Pu Khama chuan, ‘Tuna mi khi Fiaratui dik tak a ni phe chu ka ti hauh lo va, miin Fiaratui inchuh ang dawn dawna min sawi pawh hi a dik lo reng reng a. A dik tak awm awma rin, kan hmuh theih si loh takah chuan, hla thute nena han mil pawhin hei hian a ang thei deuh ber ang e,’ ka’n ti mai chauh a ni a, hei hi Fiaratui dik tak a ni e, pawh ka ti reng reng lo,” a ti a.

Aw le, a chung a mi palite inkawmna atang khian Pu Khaman Fiaratui a zawn dan chu kan fiah tawh ang a. ‘Khual thu thang leh ar pan chuk a pun duh,’ tih ang khan, a sawi loh pui pui an sawitir ni ngeiin a lang a. Pu Khama hian he an tui hmuh hi, “Fiaratui dik tak a ni e ka ti reng reng lo,” a tih hi chhinchhiah tlat a tha ang e.

Hemi zawmah hian mi pahnih thu sawi hi lo ngaithla leh lawk ila a tha ang e. Kan mi hluite zinga mi pahnih Pu Khawlianthanga (L) Vaphai leh Lungtar putar (L) Burma (Myanmar) pawhin Maurawkela tui thuhruk hi an sawi dan a inang ve chiah mai. He mite pahnih sawi dan chuan Tan hnung lama tui (Maurawkela tui) hi a awm tak tak a, Vaphai khaw ramvak pahnih khatin, “Khi tui khi a mak mang e, tuman a hmian kan lo hmu ngai lo va, tia an sawi chu kan han en ta vat a, Maurawkela tui a ni ngei a ni tih kanrawn hriat avangin kanrawn puang chhuak thei ta a

ni.” tiin a zia k a (Meichher Oct. 1984). Hetiang hi thil awmzia a ni a, tun hnuah chuan Maurawkela tui leh Fiaratui hi tuman ngaihfin tawh lo ila, buai nan pawh hman loh atan a tha ang e.

BUNG - V

FIARATUI AWMNA DIK TAK CHU

Fiaratui awmna hmun chungchangah hian tuman chuti taka tan lak vak a ngai lo vang e. A chhan chu, tunah hian Fiarate hun lai kan ngaihtuah chuan kum 280 zet a tling tawh a. Kum za chhung mai pawh hian leilung hi a danglam thei hle bawh. Chu bakah, Fiaratui finfiahna khawl a awm bawh lo va; a khawl chu nei ila, "Hei hi Fiaratui dik, hei hi chu a dik lo," kan ti zung zung mai dawn a ni. Mahse, chutiang chu a awm lo va, an hun laiin lehkhah an lo ziak si lo. Ziak dawn pawh ni se lehkhah an thiam bawh hek lo. Chuvangin, a tehna tling tak awm chhun chu hetiang hi a ni ang. Pakhatnaah chuan, Mizoten Tiau an kan atanga vawiin thlenga hming dang nei hauh lo va 'Fiaratui' hming la pu ngar ngar chu kan thlak thei lo vang. A dawt lehah chuan, kan pi pute thurochhiah kal zel 'Tradition' atangin khawi ber hi nge Fiaratui an lo tih kan chian a tul. Tradition atangin belhchian a dawt tur a ni. Pathumnaah chuan, chanchin dik 'Historical Fact' a ni tur a ni. History nena inrem lo a nih chuan Fiaratuiah pawm theih a ni lo vang. A tawp berah chuan Sorkar documantal Proff (Sorkarin dika a lo nemngheh tawh) a ni tur a ni.

Heng tehna hrang hrang kan en hian, Fiaratuia an lo puh ve thenkhat Farkawn leh Samthang inkar ramri lui te, Lamsial lui te, Mausang luite hian Official name an nei theuh va, Tan kham sir Satawk tlang bul atanga lo chhuak hi chuan Fiaratui chauh lo chu hming dang a nei ve ngai lo va, hei chauh hi a lai ah hming awm chhun a ni. He lui hi Lamsial ram Satawk tlang atangin chhim chhak hawiin a luang a, Myanmar leh Mizoram inrinna Tiau luiah a luang lut ta a ni. He lui chauh hi Lamsial rama hnar nei si, Tan atanga luang

chhuak anga sawi theih bawk, Lurh leh Tan inkara luang tia sawi theih lui awm chhun chu a ni. Lui dang reng reng kha chu, Lamsial rama hnar nei si, Lurh leh Tan inkara luang tia sawi theih tur pakhat mah a awm lo. He tui ngei hi Fiaratui dik tak a nih dan finfiahna hrang hrang atangin kan sawi leh ang.

1. Mizoram History atangin : Kan pi pute hla hlui tak pakhat chuan heti hian an ti a :

“Kan kiang velah lal an tam lua e,
A sawi rel ila, sawi vel sawi vel ila;
Lurh leh Tan sa angin Tuakano chawi,
Leh hnamchawm suar tluan ila.

U leh ka nau Thangurpui Tuaka hrai chaw i.
Chinlai ralah chan lang e;
Tuakano leh Zadeng sial ang ka khalh sa.
Chinlai ralah ka phal nem le,”

an ti a. He hla lo chhuahna chu hetiang hi a ni. Mizo thlang tla ten chhak an nawr lai (1800-1880) khan, Sailova thlah ve ve Tuaka no Thawmpuia leh Vuta thlah Kairuma an indo va Thawmpuiaho chu Zawlseih-ah an awm a, Kairuma ho chu Sialhawkah. Tuna Khawbung ram, Ilaikung ram hi an inchuh a. An inremna angin Selesihah inbiak an rel thlu ta a. An rel ang chuan an inbe ta a; mahse inremna an siam thei chuang lo. An inkarah chuan tiam chin an kham a, chu an tiam chin chu Thawmpuia ho chuan Kairuma ho churawn pel lo turin an ti a; mahse, Keiruma nau Sanglura chuan chu tiamchin chu arawn pelh luih avangin Thawmpuia ho chuan an lo kap lir ta hlawl mai a. Kairuma thinrim chuan Thawmpuia chu a bei let ve leh ta a. Thawmpuia ho chu an tlanchhia a, Farkawn rama Farpukah an tawmkhawm vek a. Kairuma ho chuan an bei zel a, Thawmpuia ho chu Farpuk atang chuan chhuak thei lovin an dang char ta reng mai a, an

tui tlan ber chu tur phula, hrai hlum vek an tum ta a. Mahse, unau leh unau chuti lutuka inrauh chu chem a kal ngai lo ve, tih vang chauhvvin an hawnsan leh ta a ni. Tichuan, Thawmpuia ho chu Tiau thlangah an awm ngam ta lo va, Tiau chhak, Khawpuichhipah an awm ta zawk a, chuta tang chuan Falam lal Chawnbika hnenah dawvan an kai ta a ni.

Hetih lai hian Kairuma chuan Tiau thlengin ram a luah ngam bik lo va, Lurh leh Tan inkar te, Dungtlang thlengin ram ruak a awm duai mai a. Tuakano thlah Chawngchhunga fapa Rozika chuan Falam lal Chawnbika hnenah Tiau thlenga neih a dil a; Chawnbika chuan a remti a, Tiau thlang Ivaphaiah khua a siamtir ta a ni. Rozika chuan a upa atan Mitinliana. Tiau chhaka Siallam (Vanva) khuaa awm a hruai a, upa dang pawh a siam belh zel bawh. Mitinliana chu Rozika upa pakhat a ni ta a ni. Amaherawhchu, Rozika nupui Darkhawli hian Mitinliana chu a ngeih lo riau mai a, chu chu an hriatin a upat puite chu Mitinliana chu Falam lal Chawnbika hnenah tlang hran dil ve mai turin anrawn a. Hei hi Mitinliana pawhin tha a ti a, Chawnbika be turin Falamah a kal ta a. Mitinliana thu chu Chawnbika chuan a lo hriat chuan tha a tihpui a, tlang hran neihtir a tum ta a. Rozika hmunah Ivaphaiah awm sela, Rozika chu tlang hrana dah a tum ta zawk a. He thu hi Rozikan a lo hriat chuan a lungawi lo va, ngente-*thi* leh *thival* kengin Chawnbika chu a han be ve leh ta a. Chawnbika chuan Rozika lungawi loh dan a lo hriat chuan Rozika hnenah chuan. “E, mangang ma ta che, Lurh leh Tan inkar ram pawh a la ruak vek alawm, Fiaratui tlan phain i awm dawn nia,” a lo ti a. Tichuan, Rozika pawh chu a lung a awi ve leh ta a, tuna Farkawn ram Bawlte hmunah hian a awm ta a. Hei hi kum 1885 kha a ni.

Heta Chawnbika lal laia Rozika leh Mitinliana chanchin kan sawi duh chhan hi, hetih lai atang pawh hian Fiaratui hi a lo awm tawh a, chu chu Rozika, Farkawn lal ram chhung

ngeiah a ni tih hi a ni. Amaherawhchu, Mitinlana hnaiha awm hi a duh lem loh avangin Ivaphai atanga hla tak, Bawltc hmuna a awm ta zawk a, Fiaratui em chu a tlan pha bik lo, Fiaratui tlan kher kha a tum ber a nih bawk loh avangin. Mitinlana khua Ivaphai hi a awmna hmun atanga khawthar an kaisan hnu hi chuan an khawthar chu 'Vaphai' an ti ta a ni.

Rozika hun lai hi a dik ngei a ni tih a lanna chu Mizoram Archieve Record-a a lan dan hi tarlang law law ila a tha ang e. Kum 1895-a Rozika dam lai hian Thangchhuma ho chu tuna Darthiangi hmun, Farkawn khua leh Tan tlang inkar lai tak velah hian an awm a. Chutih lai chuan Kaphleian Taizanga kel a laksak thu heti hian ziaak a ni :

"Taizanga son of Lalhuma Thangchhuma Village at Farkawn says that Kaphleia chief of Khuan, thing took a goat of his about three years ago..... Kaphleia states : I took the goat valued Rs 20/- to pay for the property Taizanga lotted when my father's village burnt in the expedition of 1895-1896.

Khuangthing

Sd/-

18.1.1899

C.B Drake Brockman, SDO."

.....

Hun a lo kal zel a, British hunah pawh Rozika leh Mitinlana inkar ramri chu siam fel a la ni chiah lo va. Chutih laia lal ramri siam felsaktu J/Shakespear-a bawk kha heti lai ramri siamtu pawh hi a ni. Kan sawi tawh ang khan, Rozika chu Farkawn lal a ni a, Mitinlana chu Ivaphai lal a ni a. Tichuan, J.Shakespear-a chuan he mite pahnih inkar ramri hi siam felsak a tum a, Mitinlana hnenah chuan khawi lai nge ramri atan a duh a sawitir a. Mitinlana chuan, "Khuavang ri kham sa a awm alawm, Satawk atanga luangchhuak Fiaratui

lui hi ni rawh se,” a ti a. Rozika pawh chu ramri a duh dan a zawt ve leh a, ani pawh chuan, “Khuavang ri kham sa a awm alawm, Sekawt lui hi ni rawh se,” a ti ve ta thung a. Tichuan, J.Shakespear-a chuan an inkar ram chu a en vel a, Sekawt lui leh Fiaratui lui inkarah chuan lui pakhat a awm a, chu lui chu ramri atan a remsak ta a ni. Tun hnuah chuan Chawngtui khua a lo awm tawh bawh avangin, he lui hi Chawngtui leh Farkawn inramri lui tiha hriat a ni ta a. Chawngtui hi Vaphai ram bawh a ni. He lui hi Map-ah chuan ‘Chawngtui lui’ tih a ni.

Tichuan, he thu atang pawh hian Mitinliana Vaphai lal leh Rozika Farkawn lal ramri siam lai pawh hian Fuaratui chu a lo awm tawh ngei a, Vaphai lal (Ivaphai lal) pawhin Fiaratui chu “Satawk tlang atanga luang chhuak,” a lo ti ve reng tawh a ni. Tun khaw hnua Vaphai mi thenkhatin an lalpa thu sawi sawi pelh tuma Mausang lui hnar Fiaratuia chei an tum mai hi chu an lalpa Mitinliana kha lo tho leh ta sela, a ngaihdan a ni hauh lo vang le! Ani chuan Satawk tlang atanga luangchhuak, Tiau lui fin ta hi Fiaratui a lo ti tawh si a.

2. Sorkar Document atangin : British hun hma kha chuan Mizoram thil record turin lehkha an la thiam si loh avangin British-in min ziahsak atang chauhvin kan ram hmun awmna leh thil chhinchhiah tlakte hi hmuh theih a ni chauh va. Fiaratui awmna pawh hi Survey of India-in Mizoram tlang leh lui te, hmun leh ram te a enfiah a, chu chu Mizoten ‘Tlangsamho’ an lo tih thin kha a ni a. An thil hmuh duhte a lan fiah theih nan tlangte an sam fai thin a ni. Chuta an Map-ah chuan Fiaratui chu Satawk tlang atanga luangchhuakin, chhim chhak hret hawiin a luang thla a, Mizoram leh Myanmar inrina Tiau lui a fin tih a hmuh theih a ni. India Survey Department Map hi a hre Chiang duh chuan en mai tur a ni. Tin, Mizoram Electrical Department leh

Sipaiho Map atang pawhin Fiaratui chu chiang takin hmuh theihin a awm.

3. Thu leh hla atangin : Fiaratui chuan Satawk tlang bul thutah hnar a nei a, hei hi Lamsial hmun kan sawi zinga pakhat Hawka hmun bul kha a ni. Fiaratui awmna chu, 'Farkhaw chhuahtlang' tih te, 'Lurh leh Tan inkar' tih te hi sawi dan a ni fo thin. Hei hian Farkawn leh Samthang ramri lui te, Lamsial lui te chu a kaww thei lo va, Mausang lui phei chu a kaww lo lehzuw, Tan hnung lam daih a nih avangin. Lamsial tlang atanga luangchhuak chauh hi a ni. Tin, 'Tan atanga luang chhuak' tih tawngkam hi sawi chian a ngai deuh baww. Satawk tlang leh Tan tlang hi inzawm vek a ni a, Satawk chuan hming a nei hnan ve chauh a ni a, Tan note ang deuh a ni. Tan tlang hi a hming putu leh pi pu atanga hming langsar zaww leh ropui zaww a nih avangin Tan hi lam hmasakah a tang lo thei lo a ni. Tan kham tak atang hi chuan Furchhe tuitai chauh lo chu lui luang chhuak a awm lo tih a hmutute chuan an hre theuh vang. Chuvangin, Fiaratui tihropui nan leh tihmingthan nan, "Lurh leh Tan inkara awm" tiin an lo sawi thin a ni.

Mizo History ziaktu hmasa Tirh. Vanchhunga chuan Lianchhiari hian Lamsial awm laiin pasal Chhimtulera, Chuaungo hnam, Vanpuia fapa a nei a. Lianchhiari mo thar chuan Fiaratui hi a chawi a. Chumi sawi nan chuan.

"Fiaratui hman Chunkilin a chawi.

Lamsial kawt daian a luang chhuak e."

tiin, Fiara hla kha a hmang ve a. Hetah hi chuan 'Chunkili' a tih hi Lianchhiari sawi nan hman a ni ve thung a ni. Tichuan, he hla atang pawh hian Fiaratui chu Lamsial ram ngeia hnar nei a nih a lang thei baww.

Vawi khat chu Lamsial awm lai hian Chawng an chen a, chawngchen dawn tum hi chuan khawchhung mi zawng

zawng awm kim vek tura beisei a ni a. Tlangval pakha ramriak chu chawng an lo chensan ta mai a, a lung a awm le hle a. A ngaihzawng chu a rim ta a, "Ka awm loh hlan, chawng in lo chen mai chu, i va thinrikawm deuh ve le," a han ti a. A ngaihzawng chuan tlangval dang lak a d inthiarfihlim dan sawiin,

"Fiara khan tlang tlanpui loh tuikhur a nei a,
Kei pawh hi nang lo chu tunge min tlanu awm le."

a han ti ve ta ngat mai a ni. Tlangval pakhat lungleng vak ve pawh hian hla a han chham ve a,

"Lamsial khaw dai ka fan niin, .
Fiaratui thiang ngeiah,
Siali nulna lailung ka taphui e."

a ti a. He Lamsial tlangval pawh hian Fiaratui chu lamsia atanga chawi phak a ni ngei a tilang thei bawk.

4. Tun lai hun 1900 hnu lam atangin : Kun 1900 leh 1950 inkar vela kan hla phuahtute atang khar Fiaratui chuan hmun dang a kawh theih lohzia a hriat theil bawk. Chung hla lo chhuah dante nen chuan tunah kan lo thlir leh ang a.

Saihnuna, Leng lai : Leng lai Saihnuna hi 1896-1946 kha a hun chhung a ni a. Hla phuah thiam tak a ni a, Fiaratu hla pawh a phuah ve a. Fiaratui hla a phuah dan Pi Kapkung atangin kan hriat theih dan a awm. Pi Kapkungi hi Rev Thansiam a farnu a ni a. A hun lai chuan nula zai thiam, a za thiam avanga khaw thenawmahte pawh rawngbawla vak ve thin a ni. Dawrpui Vengthara Rev. Thansiam awm lai khar a awm ve a, chumi tuma Saihnunan Fiaratui hla a phuah dar min hrilh chu hetiang hi a ni :

“Pu Saihnuna chu Farkawnah a lo zin a. A lo thlen ni tlaiah chuan kan inah an lo leng a. ‘Kungi, hla thar ka nei a, zan in chu ka thlen inah i zirho ang u hmiang,’ tiin, a hla thar zir turin min sawm a. Hei hi ka pain a lo hriat chuan, ‘Nula in ni a, mikhual hnena zana mi ina len chhuah a tha lo vang,’ a ti a. Ka pain len chhuah a phal lo tih an hriat chuan, ‘A nih leh Kungi, zanin chu keimahni kan lo leng zawk ang e,’ an ti a. Zanah chuan an lo leng ta a. Chuta a hla phuah thar chu, ‘Rihlipui khi thlafam leng kaina,’ tih hla kha a ni.”

Pi Kapkungi hian a sawi zel dan chuan. “Pu Saihnuna hian Leng khaw nula Salkungi nen hian an inkawp deuh hle a. Tun hmaa an lo zin pawhin Salkungite nen hian Fiaratui hi an lo inho tawh thin a. Salkungite chu Kawlah an pem ta a. Fichuan, tun tuma an lo zin hian Salkungite nen Satawk tlang bula Fiaratui mau phela an dawh an in laite chu a ngaihtuah chhuak a, a kut khinghnih a han dawh a, a sah leh thin a.

“Luang ang che aw, damten luang del del la.

Thlang kawrvai reng daikawmah.....”

a han ti a. Tui chu a kut khinghnih hian a han thum a, a sah leh thin a. A chang hnihna hi Salkungite nen an mho lai hmehbelin,

“Lurhpui hmingthang [an khan karah hian,

Hnutiang mua) liam ka han thlir a;

Suihlungrual dāwn hnu min ngaihtir,

Hmana nun hlui chul hnu kha.”

tih lai hi a phuah a ni,” a ti a ni. He hla atang pawh hian Fiaratui chu Lurh leh [an inkara awm a ni tih a sawifiah baw. Tin, ‘[an khan karah....’ tiha ‘khan’ tih hi mi thenkhatin an hre soal palh a, ‘[an khām’ tih tur emaw an ti thin. Hei hi a dik lo va, Lurh leh [an inkar tlang khan sawina mai a ni e. He hla pawh hian [an hnung lam lui emaw, ramri lui emaw, Lamsial lui emaw chu a kaw lo hle.

Pu Zothanga hlaah : Pu Zothanga hi Farkawn khua
a ni ve thung. A hun lai hi kum 1905-1940 kha a ni. Hla 30
chuang zet a phuah a, chung zinga pakhat chu Fiaratui Hla hi
a ni ve bawk. Heti hian a chang khatna chu a han phuah a,

“Hmanah pi pu sulhnu Tan khawzo nemah,
Van hnuai mi hril Fiaratui nemten a luang;
Dawn ka nuam e khamrang kawipui zu aiin,
A hming nem hi van hnuai a thang chhuak e,”

a han ti a. Hei hai Fiaratui awmna chu Tan zovah a ni tih a
sawi chiang a, thangthar lo awm zelte tan Fiaratui awmna
hmun leh ram an hriat chian leh zual nan heti hian a han ti leh a.

“Aw, Fiaratui, i pianna ram reng a mawi,
Lurhpui leh Tan chhingkhualan zaiin an chawi;
Farkhaw chhuahtlang Chawngtinleri run remna,
Tan lasi lenna vangkhua zau si nen,”

a han ti ta a ni. He hla a phuah hun hi kum 30 bawr vela a
phuah ni ta sela, 1930 velah khan hetiang hian a lo phuah
tawh tihna a ni. Heta tang mai pawh hian Fiaratui awmna
chu hmun dang a nih lohzia a lang fiah hle.

BUNG - VI

MITEN FIARATUI AN HMUH DAN

Tunah chuan mi hrang hrangin Fiaratui chungchang chanchinbu lama an tarlan dan leh upate kawmna thu kan tarlang leh ang; amaherawhchu, a zawng a za chuan kan tarlang seng lo vang a, Fiaratui awmna min kawhbmuh theite thu a ni ang.

1. Pu Hrangchhinga, Farkawn : Vaphai-hovin 'Fiaratui' tia an vuah tak saw chu, kan naupan lai, Vaphaia kan awm laiin 'Pu Kawnga huan ro tui' kan ti thin a, tuna Fiaratui an tih saw chu a huan ram chhunga Mausang lui kan tih Jan tukkhuma awm a ni a. Lung kehkak kara tui le putchuak kha Pu Kawnga a huan tui atana a kerkuak that a ni a. Kan naupan lai chuan naupang-ho hi a huan chhungah kan lut ru thin a, min hmuh phawt chuan sairawkherhin min perh thin a, kan tlan chhe leh dam dam thin a. Fiaratui dik tak erawh chu Farkawn rama mi ngei hi a ni a, Pu Chawnbika fapa Pu Vanhmung Miukpi pawh Farkawn leh Vaphai inkar ramri buai siam turin 1890 Favang lai khan a lo kal a, Hawka hmun hlui bul lawkah ramri a kham a (Rt.Dec.16,1978-a a kawmna).

2. Vaphai Upa Thatchungnunga, Hualngo; Laldenga, Zawngte; Pu Zarothuama, Hualngo; Pu F.Thanchunga, Vaphai :

Hman lai kha chuan Lamsial Farkawn ramah sawn Fiaratui chu a awm a, kan upaho chuan an tih thin kha. mahse, tun hnai atang hian kan unaupa Khama hian he lai Pu Kawnga huan ro tui hi Fiaratui chu a ni zawk awm asin, a ti thin a. Kan lalpa berin a sawi chuan kan ngawi ta mai a; mahse rilru chuan a tinzawn chu a nei reng a. A, hei hi chu Rala, sawi

tam vak a tul lo ve, duh tawk mai ila a tha ang e. (Rt. 26.3.1980)
Pu F.Thanchunga, Vaphai inah)

3. Pu Thakhuaia, Thekpui : Muallung kan awm laia Pu Hrangtlunga Sailo, Muallung lai sawi ka hriat reng chu Lamsial ram, Fiaratui luanna ram hi, Pu Lalmaka, Farkawn lai chuan a nupui Lalropuii Sailo nutapa Lalthina Sailo tan sahthlak a tum a, a unauten an phal lo nasa hle mai a. Mahse Pu Lalthina Sailo chu khua a sah hma hian a thi ta a. Lamsiala Fiaratui chu Vaphai leh Farkawn inkar kalkawng thin kawng chhakah a awm kha. (Rt. 21.8.1981 Pu Tleichunga, Thekpui inah)

4. Siamkawnga, Khawhai : Kan tlangval laiin ka thianten nen Farthawkah chi fun phurin kan zin a, kan haw lamah chuan Vaphaiah kan riak a. Tlangval Lalbuaia, Hualngo lalchhung inah ka thleng a, Lalbuaia pa chu tar a ni tawh a. kei chuan Fiaratui chungchang ka zawt a. Lalbuaia pa chuan. "Fiaratui chu kan khaw ramah a awm lo va, Farkawn ram. Lamsial rama Tan leh Satawk ngaw liamah sawn a awm a. en in duh chuan naktukah Lalbuaia-hovin va kal ta che u." a ti a. (Rt. 30.8.1988, Pu Siamkawnga inah)

5. Pu H.K.Bawihchhuaka : Satawk tlang chhuah chhawng lamah, la han sang ve fu laiah chuan sih ruam chhe te a awm a, tui hna pawh pasarih lai a putchhuak a, hlawm hnih emaw lek chhungah a luang khawm leh hman a. chumi lai takah chuan Farkawn leh Chawngtui khaw kar kawng khan a paltlang a ni. Hei ngei hi Damhauhva te, Saihnuna te. Vanchhunga ten 'Fiaratui' tia an lo koh chu a ni. Mi hmasate hnen atanga an hriat chhawn chu a ni ngei thung ang a.

Vaphai ram, Mausang lui hnara mi Lalrokhama te, Ch. Saprawnga te, T. Hrangthanliana ten Fiaratui puha an puh ve ngawt hi Fiaratui a ni awzawng lo ve. Han en khian Fiaratui

atan a itawm mai a ni. Khi khi chu Maurawkela tui thuhruk a ni zawk phawt ang. (Thu leh Hla Feb. 1979).

6. R. Vanlawma (1984 khan Pu Lalrokhama, Vaphaia a han hmu a) : 'Khama, hmana in khuua ka lo awm lai khan, nang pawh ka sikul naupang i ni a, Fiaratui en tura Farkawna kan kal khan i tel vein ka ring a, khatah kha chuan Farkawn leh Vaphai-hovin 'Fiaratui' an tih chu a inan si kha,' ka han ti a. A mi chhanna chu, 'Ka tel ve lo a ni ang,' tih chauh a ni mai a. Tuna Vaphai Fiaratui tih chu Iva lui lama luang lut a ni ta daih mai a, ka hriat loh hnua Fiaratui tih thar ni ngei turah ka ngai. Mak ka ti hle mai. (Meichher Oct, 1984)

Tun hma zawng kha chuan Tan tlang chhim lama tlang siper, Satawk tlang atanga lo chhuak Farkawn atanga hla tehchiam lova sihtui saw 'Fiaratui' lo tih to a ni a. Leng lai Saihnuna'n 'Luang ang che, damten luang del del la,' a lo tih Fiaratui leh Farkawn Kohhran upa Zothangan, 'Hmanah pi, pute sulhnu Tan khawzo nemah, Fiaratui nemten a luang, tia Fiaratui a lo phuah hi, hemi bawh hi a ni ngei a, kei pawhin 1933 vela ka han hmuh Fiaratui pawh kha hemi bawh hi a ni (Meichher June 1985. Pu R.Vanlawma hi 1933 vel khan Mission-in Vaphaiah zirtirtuah a dah a. Vaphaiah hman a lo han awm tawh a ni).

7. M.L.almanzuala : Tui thianghlim leh tha bik a nihnaah chuan Vaphai rama tui hi ni thei awm tak chu a ni. Mahse, Fiara chanchin kan hriat theih chinte chuan Vaphai ram chu a kawh lo hle bawh si. (Zo kal siam - 2. p.38).

8. Lalrohlui Pa : Tan tlang hnua chhim chhak, Farkawn ramah an sawi Fiaratui chu a awm a. Fiaratui hi tui dang aia a tui bikna leh a danglamna engmah a awm lo va; mahse, hla phuahtuten an sawi mawi thiam leh, a satuten an sak thiam avang hian Zoram tluanah a larin a thang a ni mai awm e. Tun hma chuan ngaw dur pui pui hnuaia awm ni thinin an

sawi a, tunah chuan a vel ram chu neih reng reng a nih tak
avangin phul angrengin a awm tawh a. Tui hlun tak a ni

Fiaratui atan tha apiang Fiaratui kan vuah dawn chuan,
khitang tuivamit mai mai aia vawt leh tui chu Mawmrang
tlangah leh Chalfilh tlangah pawh khian a tam hle mai
(Meichher Apr.& May, 1983).

9. C.Lalsangluaia : Vaphai rama Fiaratui an tih tak, January
10, 1984-a Aizawl College Adventure Club ten lung hial an
lo phunna khi Vaphai YMA hovin kum 1965-a an hai chhuah
chauh niin a lang. (Meichher Apr.& may 1985)-

10. Liansanga, Aizawl : Kum 21 ka nihin (tunah kum 75)
1947 October thla khan Farkawnah te, Chawngtuiah te ka
han zin a. Chawngtui khuaah chuan ni 4 ka cham a. Chutih
hun laia kan khua chu Chawngtlai a ni. Kan thian pakhat
chuan Thasiama se no neihna te min enpui a. Fiaratui-ah
chuan kan han thu a, chhim chhak lam deuh hi kan hawi a.
kan hmaah chuan hla deuh takah hian Lurh tlang chu a lang
lur mai a, Lurh leh Tan inkar tlang khan pheite chu kan han
thlir a,

‘Lurhpui hmingthang Tan khan karah hian,
Nang, Fiaratui chhim leh hmar, thlang
Sakhming tlangsel chu,
Siktui thiang chhingah i lo piang ngei e,’

tih hla kan han sa chu lung a leng ngei mai. Fiaratui chuan
Chawngtui leh Farkawn inkar lui a fin a. Kum 1962 vel khan
Tan tlang hmar lama Vaphai khuaah A.R. Sipaite an han
awm ta a. Tan tlang hmar chhak chhawngah zotui vawt tha
tak a lo awm ve si a, khawtlang hruaitute an fel hle, “Hei hi
Fiaratui dik tak chu a ni e,” an ti ta a, lungawi takin Fiaratui
tlanin an tlan ta a. Chuta tang chuan Fiaratui hmun hnihah a
lo awm ta a ni awm e. Amaherawhchu, Fiaratui chuanna hlate

lo hre pha ve tan chuan Fiaratui 2-na 'New Fiaratui' hi chuan lung a tileng ve hauh lo a ni. Hnam tin hian pi pu sullnu leh tlangte an ngaihtuah apiang hian, thil hlui apiang hian an lung a tileng thin a ni a, chuvangin, Tan tlang chhim lama Fiaratui khi chuan Mizote lung a tileng reng ang le! (manuscript).

Aw le, Fiaratui chungchanga mi thu ziak leh sawite chu kan sawi chhuak vek seng lo vang, thenkhatte phei chu a hma lama kan sawi tak khan a paihtlak tawh avangin sawi nawn kher ngai lovah kan ruat tawh a ni. Heng mimal kan han tarlante hi parawn tlak tak tak leh a hmun ngeia Fiaratui awmna han hmutute an ni a. Tunah chuan Fiaratui awmna hmun leh ram hre chiang duh tan chuan a fiah tawkah kan ngai tawh mai ang.

Chutichuan, Fiaratui awmna hmun chungchangah chuan hetiang hian thu tawp siam dawn tawh ila. Inpyangin nge Satawk tlang atanga luang chhuak hi Fiaratui kan tih bik ang?

He lui hi Mizoten Tiau an rawn kan hlim 1720 vel atang tawha Fiaratui an lo tih ber leh Fiaratui lo chu hming dang nei ngai lo a ni a, pi pute atanga thu inhlanchhawn (tradition) leh thu leh hla (literature) lamah te pawh Fiaratui hming putu a ni a, British hunah pawh Document leh History lamah pawh hei ngei hi Fiaratui an lo tih thin a nih avangin, tun laia keinin lui dang puh emaw, hmun danga lo sawn emaw hi dikin a lang thei lo a ni. Chu bakah India ram Culture leh Tradition Law kan sawi Bung IV-na kha kan kalh dawn avangin a hming thlak emaw, sawn emawtu chuan thiam loh a chang thei ang tih pawh kan hriat tel a tha bawh ang.

BUNG - VII

FIARATUI ZAU ZAWK CHU

Fiaratui tak chu sawi zau vak theih pawh a ni lo va, amaherawhchu Fiaratui zar lo zo pha vetu avang erawh chuan Fiaratui hian zau takin hming a chher ve ta a ni. Kan sawi tak ang khan, Fiaratui hming hian Chhinlung chhuak Zofate thinlung ram a luah hneh hle a. Shan khaw awm lai atang tawhin Fiaratui hming a lang tawh a, thlang an rawn tla zel a Run leh Tiau inkarah pawh Fiaratui a la lang zel a, Tiau an rawn kan thla a, Mizoram Fiaratui chu mumal tak leh chian, zawkin a lo ding chhuak ta a ni. Mizoram Fiaratui chu Lamso khaw dai, Tan tlang bul Satawk tlang atanga luangchhua chu Fiaratui hming putu ber a lo ni ta a. Hei hi tui naran le tlawm te mah ni se, Zoram puma luipui leh tui tam takte aih hming a nei lar ta zawk a ni. Fiaratui chu a hming ngaw pawhin lung a tileng a, a hmu tawh leh a in tawh rilru a luah a, 'thin laiah' a cham reng thin. Hmun danga tui tui leh thianga vawt raih mai an in pawhin Fiaratui an hre chhuak a, "Fiaratui ang mai, a thiangan a vawt raih mai," an ti thin a ni.

Hetianga Fiaratui hian Zofate thinlung ram a luah hneh avang hian, Zoram tui zawng zawng hi phai ram tuite ai chuan a lo tui nanganiang mai bawh si a, Zoram tui zawng zawng hian Fiaratui hming an tawm zo ta a. Pu Rokunga chuan hian a han ti a, Chite lui dam diaia luang sawi nan,

"Fiaratui thiange luang del del,

Lengi nena luia lengnga kan chhaina,"

a han ti a. Tu tan mah a huatthlala lo. Lurh leh Tan inkara mite pawhin tuiti takin an sa dual dual mai a ni. A chhan chu. Pu Rokunga hian Lurh leh Tan inkara Fiaratui hi sawh sawn a tum ve chuang tlat lo, sawh sawna hnehin a chawimawi zawk a ni.

Chite lui chauh kha Fiaratui chantir a duh tawh lo va,
Zoram tui zawng zawng hi Fiaratui chantir a duh vek a,
Fiaratui zarah mi tin ten Zoram hi mawi leh nuam an tih ngei
theih nan,

“I mawi em e kan Zotlang ram nuam,
Fiaratui thianga kan dâwnna,”

a han ti ta a. Mizo hnathlak zawng zawng, Zoram chhung
leh a pawn lama mite chuan kan Amen pui thei theuh ta a ni.
Pu Rokunga chuan hetiang hian Zoram pum hi Fiaratui hian
a luan chhuahtir vek ta a ni.

Tichuan, Pu Saihnuna a han che ve leh a. Ani chuan
Fiaratui chu Zoram puma a luan tir bakah Zoram pelin a luan tir
ta a,

“Luang ang che aw, damten luang del del la,
Thlang kawrvai reng daikawmah;
Hming tha hlunthang, lungphang lo la,
Hnam tinreng chhingkhual zaia chawi lai.”

a han ti ve leh ta a ni. “Thlang kawrvai reng daikawm” thlengin
a luan tir ta a. Chumi bakah pawh a han umzui zel a,
suangtuahna thla zarin a han fang kual zel a. Fiaratui chu
Vairam thlenga luang zel a nih avangin hnam hrang hrang
pawhin an thu leh hlaah chawi ve zelin a hria a. “Hnam tinreng
chhingkhual zaia chawi lai,” a han ti ta hial a ni. Het hian
Lamsial ram Satawk tlang te tak te atanga lui tih tham mang
loh lo luang chhuak chuan a luan zelnaah luipui a fin a. ropui
takin chu luipui lian chuan ram tam tak a hrut kual hnuin
Tuifinriatah a luang lut ta a ni tih hi. Pu Saihnuna
suangtuahnaah chuan a thleng pha ngeiin a lang a ni.

Pu Rokunga leh Pu Saihnuate hian Fiaratui ram an zauh
hle tawh a, mahse a la zau tawh lo deuh em ni ang. Pu
Zothanga chu a han che ve leh a. Mizoram leh Mizoram pawn

**bakah he khawvel piah lam thlengin a luan tir ta a ni ber m
Het i hian a han ti a,**

**“Aw, van tuifim, lo leng la ka thinlungah,
Ngai lo nang e, Fiaratui ngai lo nang e;
I tel lo chuan par lai chhawl ang ka uai reng e,
Fiaratui iang nem diaiin luang ang che,”**

**a han ti ta a. Fiaratui a ngaihna leh a thlakhlelhna tireh the
tur chu ‘Van tuifim’ chauh a ni ta. Chu pawh chu a awm i
anga luang mai lovin Fiaratui ang khera luang turin a duh
“Fiaratui iang nem diaiin luang ang che,” a la ti ta kher a ni**

BUNG - VIII

FIARATUI HLAA CHAWINATE

Fiaratui hi kan sawi tawh angin, Mizo hnathlak rilruah a bei nghet hle a. Nula leh tlangval inkar lunglenna leh induh tawna sawifiah nan an lo hmang thin a. Chu chu Zofaten Mizoram an luah tirh khan an chhawm nung zel a. Kan sawi tak mi pathumte tih loh hi chuan tlar thum zai chiin an phuah deuh ber a. Hetianga lui pakhat si hlaa an chawi tam hi lui dang hmuh tur a awm lo hial ang. Kan tarlan tawh bakah hengt e hi kan hriat theih chin chu a ni.

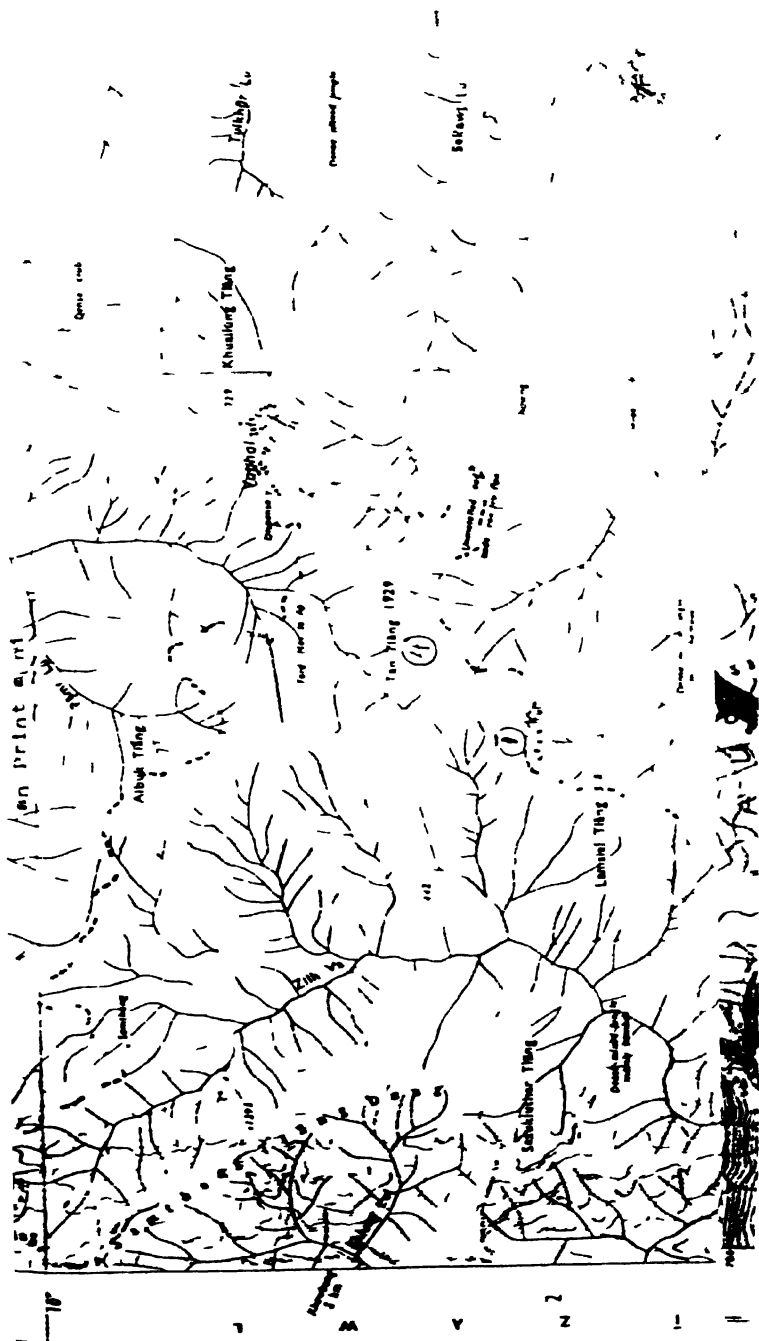
1. Fiaratui thiang mi tum lo,
Lenghnawn thlang zun a ngai e,
Khuarei tinkim dawn lo puallengan.
2. Fiaratui te a luang a,
Chawngpuiin fim a hlir e,
Chawngdangan tlang a hlir tlan lo nang e.
3. Chungturani ka tuar zo lo ve.
A hliah vanrang chhum a leng lo ve.
Sakruangah Fiaratui kam thei lo.
4. Fiaratui thiang a tling kan nghah sa,
Sialin di zun a pal zo lo,
Chawnban a rawn sil leh e.
5. Fiaratui luang mah a kal zel e,
Chungtura ni kal lai a chawl van zawlah,
Di ngaih vang em ni a rei vawng vawng. (Dokapa)
6. Hmanah chuan e, lungruni sakruang silna.
Fiaratui damten a luang e,
Ka thinlai a thar leh e. (Awithangpa)

7. Puan ang min hnawl mah la Valnema,
Tana luang chhuak Fiaratui leh Thadangin,
Min ngaih chang ni zawng a tam ve ang. (Awithangpa)
8. Siktui thiang hmingthang hi kam lo la,
Limnga leng lo Fiaratui thiang,
Siktui lum khaw tin fang Zaikungpa ruang bualna
(Dokapa)
9. Chhakah turni lo chhuak,
Fiaratui leh ka run a chhun,
Tlai tla a eng leh e.
10. Tuih tui namen ka chawi ngai lo,
Tana luang chhuak Fiaratui ka chawi ngai e.
11. Fiaratui thiang te hi ka dawn hnu,
Sialin di zun ka ngai a ti,
Sakruang a rawn vul leh e.
12. Fiaratui thiang chan ka nuam mang e,
Han luang ila Zialung mualpui khan thuamah,
Len mawi Thanghniangin mi chhar mah na.
13. Fiaratui thiang mah a nu kan hnawl,
Thapuian thai hnawl a rel lo,
A la rem lo a ni ang e.
14. Farkhaw zalam pheiah nuihiauva di kan chhai,
Kha ang nghilh ni awm lo kan len lai ngai ing e.
15. Ram tuan rel lo kan lawm Annempuia,
Tawnmang mawla tha tharsa hawlin a kal Farkawnah.
16. Thlang kawr puan ang kan suk hlui e mi u,
Lung a chhir e Fiaratui ang a thiang si lo ve.
17. Lurhpui thang leh Tan khaw leng dil ila,
Run in thim ruai lenchawm a chawl e.

18. Khua va chuan lang Lurhpui zo tlang chhipah.
Thang hlei kawlung a lang nem maw lawhleng
kan tuanna.
19. I thaw ang aw, Farkawn tumpang sial khi,
Kan lawm ang e pathlawi sai ngen a.
20. Hmanah chuan e lungruni sakruang bualna,
Fiaratui damten a luang,
Ka thin lai a thawng mang e.
21. Khua lianpui kan dailungah.
Di nen zal lai rel ila,
Fiaratui thiangah min ring tawh hlei lawng e.
22. Fiaratui thiang a tling kan nghah sa.
Sialin di zun a pal zo lo,
C'hawnbaw a rawn sil leh e.
23. Ngengpui, en teh, mual ep Tan khan saw,
Fiaratui luang del Lamsial dai hrutin,
Mual val rual di an chhai min ngai lo tein. (Dokapa)
24. Damna tui, Fiaratui Lamsial rawn kal zel mi u,
Lanu rual hmeltha ber Fiaratui thiang ang ka di,
Mi thlang ve mai rawh. (Dokapa)
25. Tana luang chhuak Fiaratui a fim reng e,
Tuan mualah an liam Fiaratui iangin,
Ka di Lalennmawi kan siang lawi rawh maw. (Dokapa)
26. Theih chang se ka di lungrunpui nang nen,
Fiaratuian sakruang bual dun ka nuam e,
A khi Tan khan tlang Fiaratui pi pute lenna. (Dokapa)

THU ·LAKNA HNARTE

- 1 Hmar Chanchin, 1st Edn 1987 by H B Hrangchhuan
M A , B Ed
- 2 Hmar Hla Hlui, 2nd Edn 1985 by Mr Mrs Vara
- 3 Monthly Magazine - MZP , Meichher, Thu leh Hla, etc
- 4 Mizo Chanchin, 1st Edn 1978 by Hrangthiauva & I u
Chungnunga
- 5 Pi Pu Chhualtlang, 1st Ldn 1998 by B I althanghiana
- 6 Pi Pu Chhualtlang Souvenir, 1988 by I arkawn Welfare
Committee
- 7 Pi Pute Hla, 1st Ldn 1981 by Dy Comdt D Sailo
- 8 Zolate Ihu Hla, 1st Edn 1994 by K I I iana
- 9 Mizo Chronicles 1st Edn 1993 by Col V I unghnema
- 10 Mizo Chanchin Bu II 1947 by Rev I iangkhara
- 11 I urh Vangkhua, 1st Edn 1999 by Ngurdailova Sailo
- 12 Souvenir, I arkawn Diamond Jubilee by I arkawn Presby
D J Comm (1940-2000)
- 13 Zoram Kal Siam, 1st Edn 1999 by M I almanzuala
- 14 I usei leh avelahnam dange Chanchin - I irh Vanchhunga
- 15 Mizo Nun Hlui Hlate, 1st Edn 1998 by B I althanghiana
- 16 Manuscript by Ralthanga Sailo, M A , M C A
- 17 Manuscript by I iansanga, Kanan Veng Aizawl
- 18 Pu Zaidanga, Diary, 1982

***Gifted by
State Library (Art & Culture
Dept) & RRRLF Council***